

Новини

Виклики для фахової спільноти

С. 4-5

Особистість

«У дітях – наш завтрашній день»

С. 12-14

Наукова освіта

До війни у зарубіжні виші йшли лише п'ять ліцеїстів зі ста

С. 17

Заради України та миру

Під час Глобального саміту миру у Швейцарії, що відбувся 15–16 червня, учасники узгодили спільну позицію щодо трьох пунктів: продовольча безпека, ядерна та енергетична безпека й звільнення всіх полонених і депортованих українців і українок, дорослих і дітей, яких викра-

і базових принципах міжнародного права.

У комюніке учасники Саміту наголосили, що використання ядерної енергії та ядерних установок має бути безпечним, захищеним, надійно охоронятися та не шкодити довкіллю, а українські атомні електростанції та установ-

Володимир Зеленський презентував у листопаді 2022 року під час зустрічі G20 в Індонезії. Роботу щодо решти пунктів буде продовжено разом зі світовою спільнотою у визначених на Саміті робочих форматах.

«Незалежність, територіальну цілісність і суверенітет визнали абсолютно всі учасники Саміту. Більшість світу. Це дає

ла Росія. Ключові принципи щодо цих складників задля справедливого та сталого миру викладено у Спільному комюніке про основи миру.

Цей Саміт став наймасштабнішим міжнародним заходом заради України та миру – у ньому взяли участь 101 країна та міжнародна організація, що представляють усі частини світу й континенти – Латинську Америку, Близький Схід та Азію, Африку, Європу, Тихоокеанський регіон, Австралію, Північну Америку. Дві третини країн-учасниць було представлено на найвищому рівні. Саміт дав змогу кожному з учасників продемонструвати глобальне лідерство. Фактично цей захід є першим кроком до справедливого миру, що ґрунтується на Статуті ООН

ки, зокрема Запорізька АЕС, мають працювати безпечно та захищено під повним суверенним контролем України та наглядом МАГАТЕ.

Спільне комюніке також містить пункт про безперебійне виробництво й постачання продуктів харчування. Напади на торговельні судна, цивільні порти та цивільну портову інфраструктуру є неприйнятними. У комюніке наголошено: продовольчу безпеку жодним чином не можна використовувати як зброю.

Військовополонені мають бути звільнені шляхом повного обміну, а всіх депортованих та незаконно переміщених українських дітей й цивільних – повернуто в Україну.

Це три з десяти пунктів Формули миру, яку Президент

потужну підтримку для України. Це один з успіхів цього Саміту», – наголосив Президент Володимир Зеленський під час пресконференції за підсумками Саміту.

Володимир Зеленський зазначив, що примусити Росію до миру можна двома шляхами. Перший – дипломатичний, другий – міцна оборона й потужна армія. «Найголовніший успіх для нас – це, безумовно, закінчення війни. Це не успіх, це єдина можливість існування в цьому світі, єдина справедлива можливість життя. І ми будемо робити все, щоб закінчити війну», – сказав Володимир Зеленський.

Юрій ШЕРЕМЕТА,
za president.gov.ua

Відкриття меморіальної дошки на вшанування пам'яті Івана Федоровича Прокопенка

10 червня у Сковородинівському університеті відбулося урочисте відкриття меморіальної дошки на вшанування доктора педагогічних наук, професора, академіка-засновника Національної академії педагогічних наук України, заслуженого працівника народної освіти України, Почесного громадянина м. Харкова, Польового Гетьмана Слобідського козацького округу, Отамана Окремого науково-освітнього центру Українського козацтва імені Г.С. Сковороди, генерал-отамана Українського козацтва **Івана Федоровича Прокопенка**.

На офіційній церемонії відкриття меморіальної дошки були присутні керівники області і міста, почесні громадяни Харкова і Харківської області, Герої України, ректори харківських вишів, освітяни, політичні і громадські діячі, викладачі Сковородинівського університету, харків'яни.

Офіційну церемонію розпочав університетський театр «Reforma» під керівництвом **Анни Щербіни** урочистим декламуванням вірша-послання нащадкам від Івана Федоровича «На згадку». Це заповіт про те, як жити і працювати, як надалі розвивати Університет.

Нинішній ректор Сковородинівського університету **Юрій Бойчук**, начальник Харківської обласної військової адміністрації **Олег Синегубов**, директор Департаменту Харківської міської ради **Ольга Деменко** і голова Співки ректорів Харківської області **Володимир Пономаренко** відзначили, що Іван Федорович був досвідченим педагогом і науковцем, мудрим керівником, доброю й чуйною людиною.

Ректор Сковородинівського університету **Юрій Бойчук** і начальник Харківської обласної військової адміністрації **Олег Синегубов** під урочистий барабанний бій відкрили меморіальну дошку Івану Федоровичу Прокопенку (автор – заслужений діяч мистецтв України **Олександр Рідний**). Після цього всі присутні долучилися до покладання квітів.

На пленарному засіданні III Всеукраїнських Прокопенківських читань «Освіта збереже Україну», яке відбулося після офіційної церемонії відкриття меморіальної дошки І.Ф. Прокопенку, гості ділилися спогадами про Івана Федоровича, учасникам представили історичні відеосюжети традиційних університетських заходів за участю Івана Федоровича. До привітання учасників читань доєдналися в онлайн форматі президент Національної академії педагогічних наук України **Василь Кремень**. Листи учасникам читань надіслали президент Співки ректорів педагогічних університетів Європи **Віктор Андрущенко**, племінниця Івана Федоровича – професор Полтавського педагогічного університету **Олена Гнізділова**.

Наталія ПОНОМАРЬОВА,
декан фізико-математичного факультету
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди,
доктор педагогічних наук, професор

Довідково:

За 40 років перебування на посаді ректора Івана Прокопенка (1980-2020 рр.), відбувалися структурні перебудови закладу, університет змінював свої назви, але незмінним залишалося одне – виконання історичної місії підготовки майбутнього вчителя. У різні часи – стабільності чи кризи, попри різні події – університет не зраджував своєму основному покликанню: допомогти тим, хто обрав педагогічний фах, опанувати особливе мистецтво навчати і виховувати інших і самонавчатися впродовж життя. Університет зберіг і продовжує розвивати свої традиції – формування національної гідності й свідомості, повагу до історичного минулого, шанобливе ставлення до національних надбань.

Цінності, що сповідають у Сквородинівському університеті, пов'язані з основоположними загальнолюдськими і загальнопедагогічними принципами, які всім добре відомі, вони викристалізувалися впродовж віків, беручи початок із української народної педагогіки.

Завдяки невтомній діяльності Івана Федоровича Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сквороди перетворився на справжній центр формування інтелектуальної еліти як в межах Слобожанщини, так і в масштабах усієї України.

Підвищення якості й ефективності освіти, розроблення програм подвійних дипломів, розвиток науково-інноваційної діяльності та комерціалізація результатів наукових досліджень, співпраця з вітчизняними та зарубіжними науково-освітніми центрами – основні пріоритети, що були визначальними в діяльності Івана Федоровича як ректора Сквородинівського університету, що по праву набув статусу класичного центру підготовки вчителів.

У незалежній Україні університет, очолюваний Іваном Прокопенком, став першим у регіоні україномовним закладом вищої освіти. І.Ф. Прокопенко завжди вважав пріоритетним напрямом роботи університету підготовку компетентної, усебічно розвиненої, духовно багатой особистості вчителя, який є патріотом і свідомим громадянином України. Це сформульовано і в сучасній місії університету.

В університеті І.Ф. Прокопенком запроваджено реалізацію парадигми студентоцентричного навчання й виховання, створено умови для самореалізації особистості кожного здобувача освіти, використання різних форм їхньої соціальної активності і громадської ініціативи.

Успіх вихованців МАН на GENIUS Olympiad

У Рочестерському технологічному інституті, що у штаті Нью-Йорк (США) 10-14 червня відбувся фінал найбільшого у світі конкурсу проєктів екологічного спрямування – GENIUS Olympiad, учасниками якого були учні зі 67 країн світу, серед яких – 51 вихованець НЦ «Мала академія наук» України. Під час змагання підлітки презентували власні проєкти у таких категоріях конкурсу: «Креативне письмо», «Мистецтво», «Наука», «Робототехніка», «Бізнес», «Короткометражний фільм» та «Музика». Також виконали завдання в межах категорії «Програмування».

Цьогоріч найбільша за всю історію делегація з 14 областей України представила науково-технічні розробки, креативні письмові роботи, художні твори та короткометражні фільми на екологічну тематику. За результатами конкурсу українські учасники вибороли 10 золотих, 15 срібних та 9 бронзових медалей, а також 11 почесних відзнак і одне гран-прі.

Золоті медалі отримали:

• Головчук Юліан, Комунальний заклад загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 9 Луцької міської ради», Волинська область, «GreenTech team», «Робототехніка».

• Назарук Дмитро, Комунальний заклад загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 9 Луцької міської ради», Волинська область, «GreenTech team», «Робототехніка».

• Зеленько Артем, Черкаський фізико-математичний ліцей (ФІМЛІ) Черкаської міської ради Черкаської області, Черкаська область, «Core Ukraine», «Робототехніка».

• Окіпняк Роман, Черкаський фізико-математичний ліцей (ФІМЛІ) Черкаської міської ради Черкаської області, Черкаська область, «Core Ukraine», «Робототехніка».

• Пазич Аліна, Спеціалізована школа І-ІІІ ступе-

нів № 53 з поглибленим вивченням німецької мови Шевченківського району м. Києва, «Останній Землянин», «Короткометражний фільм»

• Ярифа Поліна, школа І-ІІІ ступенів № 306 Деснянського району м. Києва, «Fire impactology: моделювання та оцінка впливу викидів лісових пожеж на здоров'я населення в умовах змін клімату», «Наука».

• Борисенко Володимир, Черкаська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 28 ім. Т.Г. Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області, «Fire impactology: моделювання та оцінка впливу викидів лісових пожеж на здоров'я населення в умовах змін клімату», «Наука».

• Євлан Владислав, Чорноморський академічний ліцей імені Тараса Шевченка Чорноморської міської ради Одеського району Одеської області, «Monitoring School Microclimate by Digital Devices», «Наука».

• Лапко Дмитро, Ліцей «Наукова зміна», м. Київ, «Програмування».

• Шевчук Антон, Ліцей «Наукова зміна», м. Київ, «Програмування».

Гранпрі отримала Черкас Дар'я, Броварський ліцей № 2 ім. Василя Сухомлинського Броварського району Київської області, «Величальна хлібові», «Музика».

17 червня делегацію учнів зустріли на Центральному залізничному вокзалі міста Києва міністр освіти і науки України **Оксен Лісовий**, перший заступник міністра освіти і науки України **Євген Кудрявець**, а також команда підтримки НЦ МАН України із батьками учнів.

«Ця молодь нині представляє Україну як країну з потужним інтелектуальним потенціалом. Це важливо, адже таким чином в Україну прийдуть високотехнологічні інвестиції, запрацюють підприємства, і

вони [мають бути] впевнені, що в нас є достатньо здібних молодих людей», – сказав міністр освіти і науки України Оксен Лісовий.

«Пишаюся неймовірним успіхом юних науковців Малої академії наук на найбільшому світовому конкурсі екологічних проєктів! 46 нагород – це свідчення невичерпного таланту та працьовитості наших дітей. Надихаюся вами! Досягнення наших дітей надихають та вселяють віру у світле майбутнє України та всієї планети. Їхній потенціал та креативність роблять вагомий внесок у світову науку. Особливу подяку висловлюю науковим керівникам, чия підтримка, наставництво та професіоналізм зробили можливим цей успіх. Підготовка учасників до конкурсу – це основа їхніх досягнень», – привітав учасників президент МАН **Станіслав Довгий**.

Участь молоді в заходах такого високого рівня не лише дає безцінний досвід міжнародних змагань, а й сприяє популяризації науково-технічної творчості серед дітей і молоді в Україні. Також на переможців чекають цікаві перспективи: усіх учасників запрошено взяти участь у проєкті «Залізна зміна» – спортивно-патріотичному підлітковому таборі від The Howard G. Buffett Foundation та «Укрзалізниця».

Довідково: GENIUS Olympiad – міжнародний конкурс екологічних проєктів, що з 2011-го дає змогу юним екоактивістам привертати увагу світової наукової спільноти до їхніх ідей. НЦ «Мала академія наук» України першою у світі отримала у 2021 році ліцензію на проведення національного етапу конкурсу в Україні.

20 червня Інститут соціальної та політичної психології НАПН України спільно з Інститутом соціології НАН України провели круглий стіл «Дослідження соціально-психологічного стану населення України в умовах війни: виклики для фахової спільноти». Захід відбувся на виконання Програми спільної діяльності Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України на 2023–2025 роки. У роботі круглого столу взяли участь близько 30 представників, академічних установ, експертних центрів, дослідницьких компаній.

Звертаючись до учасників круглого столу з вітальним словом, директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, академік НАН України **Елла Лібанова** наголосила на необхідності застосування мультидисциплінарного підходу до дослідження психологічного впливу війни на вразливі групи населення, зокрема дітей, мігрантів тощо. Вона наголосила на безумовній актуальності заходу для фахової спільноти.

Директор Інституту соціології НАН України, член-кореспондент НАН України **Євген Головаха** зазначив, що важливою метою соціальних досліджень під час війни є виявлення потенціалу стійкості українського суспільства. Він висловив упевненість, що завдання наукової спільноти полягає в тому, щоб посприяти виходу українського суспільства з війни з мінімальними втратами.

Микола Слюсаревський, директор Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, член-кореспондент НАПН України, акцентував увагу на складнощях, з якими доводиться стикатися дослідникам масової свідомості через її синкретичність. Вивчення громадської думки за допомогою спеціальних індикаторів, як би ретельно вони не були підбрані, зрештою може не дати цілісної картини соціально-психологічного стану населення, через що вони мають обмежену пояснювальну або прогностичну цінність. Він ознайомив присутніх із напрацюваннями Ін-

Виклики для фахової спільноти: дослідження соціально-психологічного стану населення України в умовах війни

ституту у сфері дослідження масової свідомості за допомогою психосемантичних методів, які дають змогу простежити динаміку змін громадської думки в координатах ставлення до державності, модернізаційних перетворень або діяльності чинної влади. Такі методи дають змогу частково зняти дослідницькі проблеми, пов'язані із суперечливістю масової свідомості.

Сергій Дембицький, заступник директора Інституту соціології НАН України, член-кореспондент НАН України, представив деякі результати дослідження стресових станів населення України в контексті війни за допомогою оригінальної методики – індексу «Complex Psychological Resources – 8». Згідно з результатами опитування, проведеного за цією методикою в жовтні 2023 року, стан українського суспільства характеризується високим рівнем оптимізму і загальної активності, але низьким рівнем емоційної стійкості і відчуття контролю.

Заступник директора соціологічної служби Українського центру економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова, кандидат соціологічних наук **Михайло Міценко** звернув увагу на проблему точності вимірювання соціально-психологічного стану українського суспільства в контексті нормативних уявлень або «сформованих думок» про те, як має емоційно почуватися «пересічний» член суспільства за цих обставин у наш час.

Ольга Кочубейник, головний науковий співробітник відділу психології політико-правових відносин ІСПП, порушила питання надійності й валідності онлайн-досліджень, дотримання яких, особливо в умовах війни, істотно обмежено через самовідбір досліджуваних, неможливість відстежити кількість відмов від участі, проблематичність визначення політичних настановлень в умовах значної дисперсії поглядів тощо.

Старший викладач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності **Олег Лозинський** наголосив на важливості доповнення математичних і статистичних методів досліджень методами включеного спостереження та експертних оцінок, що є особливо актуальним в умовах високої екзистенційної невизначеності і ризиків, з якими стикаються громадяни України.

Анастасія Денисюк, керівниця дослідницьких програм компанії Gradus Research, поділилася досвідом досліджень, присвячених найбільш чутливим для суспільства питанням. Доповідачка поставила на перший план якісні методи в отриманні цінних інсайтів від респондентів, які можуть не наважуватися поділитися своїм досвідом в інших дослідницьких контекстах.

Участь в обговоренні проблематики дослідження соціально-пси-

хологічного стану населення України в умовах війни взяв також **Павло Горностай**, головний науковий співробітник відділу психології малих груп і міжгрупових відносин ІСПП. Він зазначив, що з погляду потенційних соціально-психологічних наслідків для населення російсько-українська війна має певну етапність, яку треба враховувати під час планування досліджень та інтерпретації їхніх результатів. Доповідач також звернув увагу на внутрішні виклики, з якими стикається професійна спільнота психологів та інших дослідників, зокрема почуття провини, травматичність дослідницької оптики тощо.

Тему етапності сприйняття й оцінки подій війни як важливого фрейму для дослідження соціально-психологічних станів населення продовжила завідувачка відділу психології малих груп і міжгрупових відносин **Лідія Чорна**, нагадавши про запропоновану чотириетапну модель реагування на катастрофу Zinin & Myers.

Віталій Духневич, провідний науковий співробітник відділу психології політико-правових відносин ІСПП, зазначив, що з огляду на неоднорідність досвіду проживання війни різними групами і верствами населення України особливої гостроти набувають дослідження, присвячені питанням справедливості і правосуддя.

Головний науковий співробітник відділу психології мас та спільнот ІСПП **Вадим Васютинський** наголосив на необхідності вдосконалення інструментарію психосемантичних досліджень масової свідомості, беручи до уваги драматичні зміни, що відбулися в ній за часи російсько-української війни.

Загалом учасники круглого столу дійшли згоди щодо необхідності наступних професійних дій:

– посилення міждисциплінарної кооперації соціологів, психологів,

демографів та інших фахівців для розв'язання складних проблем, пов'язаних з війною;

– пошуку нових методологічних підходів для виявлення складних переживань та емоцій людей у воєнний час;

– дослідження динаміки соціальної напруженості, довіри до влади, ролі політичних орієнтацій, цінностей та групової належності у формуванні уявлень про війну та ставлення до неї на всіх її етапах;

– поглибленого вивчення чинників, що впливають на міграційні наміри;

– розроблення контекстно-чутливих засобів вимірювання, врахування впливу сприйманих загроз на надійність результатів;

– докладного опису контексту дослідження, включно з конкретним моментом і місцем, для забезпечення належної інтерпретації даних;

– вивчення потенціалу онлайн-досліджень як окремого дослідницького напрямку, враховуючи деформацію вибірки та інші проблеми;

– фокусування на стратегіях та готовності різних груп населення, особливо чоловіків призовного віку, до ширшої мобілізації та її довгострокових наслідків, а також питань справедливості та потенціалі зростання соціальної напруженості в міру того, як війна прогресує і повертаються ветерани.

Дослідники, що взяли участь у заході, ухвалили рішення про необхідність посилення співпраці і діалогу з медіаспільнотою для підвищення рівня обізнаності й точності у поширенні результатів досліджень, беручи до уваги етичні наслідки і соціальну відповідальність, коли йдеться про оприлюднення чутливої для суспільства інформації. Науковці висловили готовність і надалі співпрацювати з урядовими установами і політиками в наданні експертних оцінок та інформованого супроводу процесів ухвалення рішень, пов'язаних із впливом війни на суспільство.

Світлана ЧУНІХІНА,
заступник директора ІСПП
з науково-методичної роботи,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник

Міжнародна конференція з неорганічної хімії в Україні

3-6 червня в Ужгородському національному університеті відбулася XXI Міжнародна конференція з неорганічної хімії (XXI International Conference on Inorganic Chemistry Ukraine), що стала майданчиком для обміну останніми результатами, думками й досвідом щодо передових методів досліджень у цій галузі. Організатори заходу – Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського НАН України, Ужгородський національний університет, Наукова рада НАН України з проблеми «Неорганічна хімія», Пряшівський університет (Словаччина), Університет імені Яна Длугоша в Ченстохові (Польща). 125 хіміків-неорганіків з різних міст – Київ, Львів, Ужгород, Вінниця, Донецьк, Івано-Франківськ, Луцьк, Одеса, Рівне, Полтава, Чернівці, Харків, Пряшів (Словаччина), Мюнхен (Німеччина), Ченстохова (Польща) – обговорили питання хімії твердого тіла, твердотільних неорганічних матеріалів, кристалохімії, синтезу нових сполук для сучасної медицини та фармацевтичної хімії, хімії та фізики матеріалів, атомної та електронної будови твердих неорганічних матеріалів, матеріалів для «зеленої» хімії тощо.

З вітальним словом до учасників звернувся ректор УжНУ **Володимир Смоланка**, наголосивши, що після чотирирічної перерви вдвічі приємніше вітати учасників цієї важливої наукової події, і побажав плідних дискусій.

Академік НАН України **Анатолій Білоус** зауважив: «Неорганічна хімія займає дуже важливе місце в сучасному житті. Зокрема одним зі стратегічних напрямів розвитку науки є альтернативна енергетика, системи зберігання та накопичення енергії. Їхні параметри та властивості визначаються якістю

електронних матеріалів, які повністю неорганічні. Надзвичайно актуальними у воєнний час є системи зв'язку – це очі і вуха на полі бою. Також неорганічна хімія тісно пов'язана з медициною. Усі доповіді конференції згруповано в чотири напрями, що охоплюють важливі аспекти неорганічної хімії сьогодення.

Проректор з наукової роботи ЛНУ імені Івана Франка, академік НАН України **Роман Гладішевський** наголосив: «Зараз в Україні вирішується доля майбутнього – національного, європейського, світового. Наші воїни на фронті дають гідну відсіч. А ми працюємо і готуємо відновлення країни. Це все вимагає інноваційних підходів і технологій. І тут

роль неорганічної хімії є дуже важливою».

З ключовими доповідями виступили академік НАН України **Анатолій Білоус** (Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського НАН України), академік НАН України **Юліан Височанський** (УжНУ), академік НАН України **Роман Гладішевський** (ЛНУ імені Івана Франка), член-кореспондент НАН України **Ігор Фрицький** (КНУ імені Тараса Шевченка), професор **Ігор Барчій** (УНУ), професор **Віктор Глухий** (Технічний університет Мюнхена, Німеччина), професор **Олександр Голуб** (НУ «Києво-Могилянська академія»), професор **Руслан Марійчук** (Пряшівський університет, Словаччина), професор **Олена Марцино** (ОНУ імені І.І. Мечнікова), професор **Міхал П'ясецький** (Університет

імені Яна Длугоша в Ченстохові, Польща).

На завершальній науковій дискусії було підсумовано, що наукові дослідження в галузі неорганічної хімії, координаційної хімії, кристалохімії, хімії твердого тіла, фізико-неорганічної хімії, нанохімії є актуальними і спрямованими на підвищення обороноздатності України, зокрема через синтез відповідних сполук і розробку матеріалів на їхній основі, створення екологічних та енергозберігальних технологій для захисту довкілля від забруднення, соціально-економічний розвиток країни.

Ганна ФЕЛЬЦАН,
інформаційно-видавничий
центр УжНУ

Про феномен історичної пам'яті та його значущість

Наприкінці травня в залі Президії НАПН України відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: виміри історичної пам'яті (український і зарубіжний дискурси)», організатором якої став Інститут педагогіки НАПН України у співпраці з Харківським НПУ імені Г.С. Сковороди, Луганським НПУ імені Т.Г. Шевченка, Уманським ДПУ імені Павла Тичини.

Метою обміну думками, ідеями й практичними результатами між учасниками заходу було визначено питання феномену історичної пам'яті, її значущості у формуванні національної самоідентифікації молоді і громадян України, що слугує виробленню національно-патріотичного світогляду, який визначає готовність і прагнення боронити рідну землю від на-

Відкрив конференцію Президент НАПН України **Василь Кремень**, який у мотиваційному слові наголосив на виключній запитаності проблематики, пов'язаної з історичною пам'яттю, особливо в умовах широкомасштабного вторгнення рф в Україну, хоча все, що стосується цієї тематики, є актуальним впродовж усього існування держав на теренах України і рф. Академік закликав пам'ятати, що нинішнє вторгнення було

мадян України, і насамперед у молодого покоління, невикривленої історичної пам'яті як основи національної самоідентифікації. Про це зазначили у виступах академіки НАПН України **Петро Саух** і **Іван Бех**.

Шляхи реалізації завдань навчання і виховання патріотизму через навчальну літературу висвітлили у виступах і яскравих презентаціях професори Інституту педагогіки НАПН України **Олена Пометун**, **Нестор Гупан**, **Таміла Яценко**.

Про розроблення та апробацію у постмайданний період в українському суспільстві широкого інструментарію історичної політики, пов'язаної із реаліями інформаційної війни як частини гібридної, яку проводить проти України агресивний сусід, говорили академік НАПН України **Петро Саух**, вчений Інституту історії України НАН України **Олександр Удод**. Директор ДНПБ імені Василя Сухомлинського **Лариса Березівська** висвітлила роботу установи з поширення і пропагування значення педагогічних біографічних досліджень у контексті нових викликів і завдань. Співзвучно виступила професор Уманського ДПУ імені Павла Тичини **Оксана Кравченко**.

Про практичні шляхи і засоби формування національно-орієнтованого світорозуміння, патріотичних настроїв здобувачів вищої освіти доповіли професори **Наталія Гоголь** (Глухівський НПУ імені Олександра Довжен-

ка), **Наталія Коляда**, **Тетяна Кочубей** (Уманський ДПУ імені Павла Тичини), викладачі Луцького педагогічного коледжу Волинської обласної ради **Ірина Ковальчук** та **Сергій Марчук**.

Директор Педагогічного музею України **Олександр Міхно** представив діяльність музею з провадження національно-орієнтованого впливу на розуміння історичної минувшини у віртуальному комунікативному просторі.

У заключному слові модератор заходу, член-кореспондент НАПН України **Наталія Дічек** висувала: одним із дієвих факторів реалізації стратегії національної безпеки в освітній галузі має бути організація спеціального освітнього простору (включно з віртуальним). Національна ідентичність є багатоконпонентним свідомісним утворенням, найбільш виразними складниками якого є національне самоусвідомлення, менталітет, історична пам'ять, міфи, традиції, уявлення про місце країни у світі та її цивілізаційну приналежність, тому освітяни мають постійно впливати на формування цих складників педагогічними засобами.

Модератор наголосила на спільній думці учасників про необхідність, відповідаючи на запити часу, ширше втілювати формувальні засоби, пов'язані з цифровою комунікацією, що здатні забезпечувати альтернативні платформи для обміну думками та аргументами, для дискусій, так потрібних допитливій молоді. Створення і застосування таких платформ розширює можливості і впливає на свідомісні установки, збагачує виховні й освітні методи формування національно-патріотичного світорозуміння у дітей, молоді, а головне – має бути питомим складником фахової підготовки майбутніх освітян.

Наталія ДІЧЕК,
завідувач відділу історії та філософії освіти,
фото Катерини ЛАДОНІ,
Інститут педагогіки НАПН України

вали рф. У проблемному полі обговорення постали такі аспекти: освітньо-філософське осмислення чинників формування історичної пам'яті в аспекті НУШ; сучасний стан та перспективи формування історичної пам'яті в системі освіти України в умовах повоєнного відновлення; шкільний підручник як відбиток та інструмент історичної пам'яті; роль учителя/викладача у забезпеченні національної єдності та формуванні патріотів-державників; актуальний український та зарубіжний науковий дискурс історичної пам'яті.

підготовлено рф не лише з погляду військового оснащення армії, а й з позиції переформування історичної пам'яті людей засобами створення хибного світогляду, перекручування історичних фактів, утвердження неправдивих наративів щодо історії української нації та її державності. І полем боротьби за формування в українців невикривленої пам'яті, їхньої історичної свідомості передусім була і залишається освіта.

Стрижнем зацікавленого обговорення учасниками конференції виявилася надважлива проблема формування у гро-

Мовою художника

ЩО ТАКЕ ВІЙНА СЛОВАМИ ВІЙСЬКОВОГО

Це коли у дружини вашого побратима день народження, а весь взвод зібрав гроші, щоб він купив їй ланцюжок і кулон.

Це коли вранці п'єш з товаришем чай, а в обід дізнаєшся що він загинув.

Це коли невіруючі люди хрестяться і дякують Богові після кожного розриву міни, що в них не попало.

Це коли твоя церква думає, правильно чи не правильно допомагати солдату, який воює зі зброєю в руках, у той час, коли грішні люди продають своє майно і привозять продукти, медикаменти та теплі речі на фронт.

Це коли приїжджаєш додому і здригаєшся при будь-якому різкому звуці.

Це коли прокидаєшся серед ночі й шукаєш поруч свій автомат. Це коли автоматично вдивляєшся в номери автомобілів і пробуєш розгледіти хто сидить в салоні.

Це коли починаєш плакати, коли чуєш від дворічної донечки слова: «Тату, приїжджай!»

Це коли ідеш додому і годину стоїш у формі з піднятою рукою на трасі й ніхто не зупиняється. А ти в цей час думаєш, а чи варто

далі воювати, або – нехай ці люди побачать, що таке війна.

Це коли хочеш заплакати, а сліз немає.

Це коли від горілки гине не менше людей, ніж від куль.

Це коли тобі дзвонять колишні друзі й питають: «А навіщо ти туди пішов?»

Це коли ти два тижні не можеш помити ноги, вологі серветки закінчилися і добре, коли є сніг.

Це коли твоя дружина каже крізь сльози: «Милий, як тебе не вистачає», але при цьому просить не здаватися.

Це коли, коли, коли...

Це коли ти ковтаєш власну кров, але так само не здаєшся.

Це коли сабока у машині відчуває небезпеку швидше за сам запуск ворожих мін... І ти починаєш вірити цьому псу більше ніж собі самому...

Це коли хлопці просять оптику чи теплик, ти приходиш до небідного друга, а він каже: «Вибач, старий, але не зараз, я запланував покупку нового авто»...

Це коли не везеш принципово хлопцям алкоголю, а потрапивши до них на нулі і побачивши все, перше бажання – просто набухатись...

Це коли перед кожною волонтерською поїздкою обнімаєш дружину, дітей і маму зі словами: «Все буде добре!», але про всяк випадок обіймаєш і цілуєш, як востаннє...

Це коли ти почув глухий звук, побачив дим, ідеш на позиції й розумієш, що ідеш в нікуди...

Це коли ти точно знаєш – там ворог, тут друг. Не те, що на волі...

Це коли знайомі лише через інтернет, по принципу кругової поруки, незнайомі в реальному житті, довіряють один одному не лише тисячі євро, але й власне життя...

Це коли на запитання: «Для чого і заради кого ти там?» згадуєш обличчя кожного, кого поховав, і очі автоматично наливаються кров'ю...

Коли про всяк випадок залишаєш один патрон для себе, а ручна граната Ф-1 – це джекпот...

Коли наперед знаєш напрямок руху і ситуацію в точці призначення, домовляєшся в екіпажі, хто за ким змінює вбитого водія...

Коли розумієш, що «після» більше ніколи не станеш таким, яким був «до»...

ШЕРЕШЕВСЬКИЙ Владислав.

Жінка, що поправляє хустку («Жест доброї волі»)

ТІТОВ Микита.
Все буде Україна!

Володимир ВАНЧАК,
Фейсбук

Унікальний творчий доробок

«Усі праці, які я переклав, якимось пов'язані з війною. Заглибившись, розуміємо, що немає нічого дивного, що ми живемо у війні, хоча це й звучить незвично»

Павло СОДОМОРА,
професор Львівського національного
медичного університету імені Данила Галицького,
доктор філософських наук, перекладач

Широкомасштабна війна, розпочата Росією проти України, триває третій рік. У час викликів війни українці роблять винаходи, створюють нові технології, відкривають музеї, пишуть і видають наукові і художні праці, утверджуючи українську незалежність й ідентичність.

Звернемося до творчої діяльності яскравої особистості Павла Содомора – професора, завідувача кафедри латинської та іноземних мов Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, відомого в Україні і за кордоном перекладача із англійської, латинської і давньогрецької мов.

На початку цього року вийшли з друку перекладені ним визначні видання:

- Платон. Менон, Кратил. Прокл Діадох. Коментар до діалогу Платона «Кратил» / Переклад із давньогрецької П. Содомора. К. : Новий Акрополь, 2023. 240 с.

- Светоній Транквіл Гай. Життєписи цезарів / Гай Светоній Транквіл; переклав з латини Павло Содомора. Вид. 2-ге. Львів : Видавництво Апріорі, 2023. 360 с. : іл.

Особливість цих видань полягає в тому, що їх перекладено, по-перше, українською, по-друге – з оригіналу. Український читач нарешті має змогу ознайомитися з творчістю античних класиків рідною мовою. Вперше! Це справді важлива подія в науковому й суспільно-політичному вимірі української державності.

...Відразу ж, узявши до рук ці книги, згадала лютий 2006-го, коли мені пощастило побувати у Греції, в Афінах – саме там, де була Академія Платона. Ми приїхали у той старовинний парк вже після 22-ї години. Нас супроводжав знайомий архітектор Дімітріус, який спочатку пропонував не їхати, оскільки була дуже погана погода. Старовинні кам'яні брили в двох місцях гарно освітлювалися ліхтарями на високих стовпах. Краплі дощу з лапатим снігом у світлі ліхтарів перетворювалися на срібло, змушуючи відсторонитися від буденності. Звідти не хотілося йти, якась магічна сила тримала нас, бажання зануритися у роздуми не зникало... Саме тут була Академія Платона? Адже відтоді минули тисячоліття. Раптом виникло розуміння власної неосвіченості, адже ми ще дуже погано знаємо античний спадок. На тому етапі народжувалися систематизовані вчення та починався перехід від зацікавленості філософів природою до питань етики, моралі та способів людського мислення. Саме тоді з'явилися софісти, основоположник філософії Сократ та його послідовники Платон і Арістотель. Як відомо з наукових джерел, Платон в античній філософії розповів світові про Сократа, його вміння вести діалоги й мислити.

Коли разом з грецькими друзями я стояла над залишками руїн Платонівської академії (уламки й каміння, що їх можна було покласти до

рюкзаків і саквояжів, туристи розвезли по всіх континентах світу), мимоволі приходило усвідомлення того, як потрібно знати філософську думку античності, що стала фундаментом і вектором розвитку європейської філософії...

«Менон» – це яскравий приклад сократичного діалогу, на якому вперше можна побачити основні риси ідеалістичної доктрини Платона і теорії знання як пригадування. Чим є знання? Яка його природа? Людина – це «чиста дошка» чи в ній прихований потенціал, що можна проявити, вивільнити, варто лише спрямувати її правильним шляхом? У цьому творі найбільш наочно з усіх діалогів Платона представлений славетний метод Сократа, який допомагає пригадати те, що людина завжди знає: для цього їй варто лише звернутися до власного розуму – найвищої частини себе, і дати йому необхідні точки опори – правильні питання.

Наведемо лише один фрагмент з багатьох діалогів Менона і Сократа:

Сократ. То чи існує хтось такий, хто хотів би бути нещасним і знедоленим?

Менон. Думаю, що ні, Сократе.

Сократ. Тому ніхто, Меноне, не прагне зла, оскільки не хоче бути таким. Адже чи не означає бути нещасним саме прагнути зла і здобувати його для себе?

Менон. Видається мені, що ти все правильно говориш, Сократе: ніхто не прагне зла.

Сократ. Але ти щойно говорив, що чеснота полягає у прагненні добра і здатності до нього.

Менон. Так, говорив.

Сократ. А те, про що ми говорили, тобто прагнення, притаманне всім нам і через це ніхто не є кращим, аніж хтось інший?

Менон. Виглядає, що так.

Сократ. Тоді очевидно: якщо хтось один є кращим, аніж інший, то він перевершує його саме здатністю?

Менон. Очевидно, що так.

Сократ. Тож видається, відповідно до твоїх слів, що чеснота є здатністю до добра.

Менон. Вважаю, Сократе, що саме так і є, як ти щойно це виклав.

Сократ. Погляньмо тепер, чи твоя правда й щодо іншого: можливо, що все правильно говориш. Стверджуєш, що чеснота – це здатність до добра?

Менон. Саме так.

Ці філософські діалоги захоплюють. Їх перечитування – велика духовна насолода. На нашу думку, значний науковий інтерес становлять узагальнення перекладача Павла Содомора. Вони допомагають не лише зрозуміти, а й усвідомити істинно величне

в античній філософії. Водночас це спонукає до роздумів щодо чеснот в добу війни, зокрема морально-етичних якостей високопосадовців й інших категорій громадян нашої держави.

«Кратил» – один із найбільш загадкових і складних для розуміння творів Платона, в якому постає низка філологічних і філософських проблем. Чи може мова слугувати пізнанню? Чи не втратили ми здатності розуміти реальність через назви речей, людей, богів, забувши про істинну природу речей? Читачеві доведеться вирішити самому, який сенс криється в цих питаннях.

«Коментар до «Кратила»», що належить Проклу Діадо-

ху, написаний уже в добу переходу від Античності до Візантійської епохи. У ті часи послідовники Платона (які найчастіше належали до неоплатонічної течії) мали широкочисельну практику екзегези – філософування через тлумачення класичних творів, спробу зрозуміти, що мав на увазі великий учитель, який жив багато століть тому, адже істина не має віку.

«Знаменитий твір Светонія, одного з перших істориків, вперше перекладено українською мовою. Тому вперше український читач порине в суперечливий світ староримської давнини, що подарувала людству не лише високі моральні та духовні цінності, але,

як виявляється, й усе інше, що по той бік цих людських якостей», – саме так Павло Содомора формулює власну думку про об'єктивність античного автора.

Професору Павлу Содоморі належать переклади Томи з Аквіну «Суми теології», Джованні Боккаччо «Про славних жінок», Джона Лока «Два трактати про правління» (з англійської). Так само він є автором наукової монографії «Система термінів Томи з Аквіну та її рецепція в українському філософському контексті (на матеріалі «Суми теології» та «Суми проти поган»)). Про щире прагнення перекладача стати провідником в осмисленні значення античної фі-

лософії свідчить його справді захоплива книга «Як ми вчимося: від Античності до Сучасності або Нативізм vs Емпіризм у процесі формування європейського соціуму», 2020.

«Errare humanum est sed stultum est in errore perse», – казав Цицерон. І ми услід за ним повторимо: важливо бачити, а відтак і виправляти власні помилки. Так робили видатні особистості світу. Наразі за всіх нас це зробив Павло Содомора – високий інтелектуал, істинний патріот України.

Нелля НИЧКАЛО,
доктор педагогічних
наук, професор,
дійсний член НАПН
України

20 червня на Харківщині відбувся урочистий Всеукраїнський круглий стіл «Людське буття у спадщині Григорія Сковороди», присвячений 250-річчю від дня написання «Байок Харківських». Ця подія зібрала видатних науковців, політиків, громадських діячів та представників культурної спільноти з усієї України у пошануванні пам'яті й дослідженнях спадщини одного з найвідоміших українських любуудрів.

В актовій залі Височанської селищної громади, після спільного виконання гімну України голова Височанської селищної ради **Олександр Мороз** відкрив роботу круглого столу, а до вітального слова запросили ректора Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди **Юрія Бойчука**. Також свої найщиріші вітання учасникам поважного зібрання адресували ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі **Віталій Коцур** та генеральний директор – художній керівник Харківського національного академічного театру опери та балету імені М.В. Лисенка **Ігор Тулузов** й інші учасники.

Серед доповідачів відзначимо політика та громадського діяча, засновника фонду «Рідна країна» **Миколу Томенка**, який нагадав, що 250 років тому (в 1774 році, напередодні П'ятидесятниці – прим.

Відзначення 250-річчя від дня написання «Байок Харківських»

промовця) знаменитий філософ і педагог Григорій Сковорода завершив роботу над цим своєрідним етичним кодексом людини саме в Бабаїх. Принагідно Микола Володимирович звернув увагу учасників до просвітницького відеопроєкту УГСП, фонду «Рідна країна» й НІЕЗ «Переяслав» під назвою «Байки харківські» до 250-річчя від їх написання Григорієм Сковородою» Як розповів Томенко, задумом було здійснити такий відеопроєкт, мета якого – доступність і зрозумілість байок для учнів. Байки у новому форматі, демонструватимуть на публічних заходах та у закладах освіти.

Заразом Микола Томенко передав від команди «Рідної краї-

ни» для школи та бібліотеки Бабаїв найновішу літературу в рамках проєкту «Українську книгу – українським дітям», що реалізує Держкомтелерадіо разом із національними видавництвами, закликавши пам'ятати історію й шанувати визначних українців. Переяславці подарували видання зі скарбниці переяславської наукової школи з вивчення спадщини Григорія Сковороди, зокрема збірники наукових праць «Переяславські Сковородинівські студії» видані протягом 2021-2022 рр., а також наукову монографію Віталія Коцура «Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.» і пам'ятний мерч УГСП.

Кожен наступний виступ привертая увагу до різних аспектів спадщини Сковороди – від його філософських поглядів до значення його творчості у сучасному контексті. Мали що сказати й присутні представники УГСП – керівник навчально-наукового центру Сковородинознавства **Наталія Юхименко** й завідувач кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І.П. Стогнія **Сергій Рук**. Перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, голова громадської організації «Конгрес Української Інтелекції» **Георгій Філіпчук** висловив своє бачення сквородинської проблематики.

По завершенню обговорення учасники відвідали Бабаївський історико-краєзнавчий музей, де мали ознайомитися з тематичною виставкою робіт художників і дизайнерів. Щире зацікавлення викликала й театралізована прогулянка «Стежкою Сковороди», під час якої звучали виступи народних колективів, що створило атмосферу єднання з культурним спадком Григорія Савича.

Максим ЛЕВЧЕНКО,
відділ інформаційних
технологій
та зв'язків з громадськістю
УГСП

Тільки факти Про дошкільну освіту

Освітній процес у закладах дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану організовано відповідно до вимог чинного законодавства й Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту) та з урахуванням ситуації у кожному населеному пункті й рішень обласних, місцевих військових адміністрацій.

За даними Державної служби статистики України на кінець 2021 року (до початку повномасштабного вторгнення) в Україні функціонувало майже 14 935 закладів дошкільної освіти, в яких здобували дошкільну освіту більше 1 111 400.

З 24 лютого 2022 р. всі дошкільні заклади припинили приймати дітей. З квітня 2024 р. деякі знову відрили двері для відвідувачів. У вересні 2022 вже функціонувало 6 923 заклади, які надавали послуги в очній, дистанційній та змішаній формі.

У 2024 р., завдяки облаштуванню укриттів, збільшилася частка закладів, що працюють в очному режимі та приймають дітей.

За оперативною інформацією департаментів освіти і науки обласних військових адміністрацій станом на 15.05.2024 р. освітній процес здійснюють 11 918 закладів дошкільної освіти для 754 926 дітей.

За очною формою надають освітні послуги 8 665 закладів (564 806 дітям); за дистанційною формою – 1 933 заклади (106 696 дітям); за змішаною – 1 320 закладів (83 424 дітям).

7 805 закладів забезпечують дошкільною освітою 53 720 внутрішньо переміщених осіб

У закладах дошкільної освіти функціонують інклюзивні групи: у 6 860 групах здобувають освіту та отримують корекційні послуги 12 814 дітей з ООП; у 2 989 групах здобувають освіту та отримують корекційні послуги 35 290 дітей.

73,1% дітей дошкільного віку, охоплено навчанням у закладах освіти.

873 дошкільних заклади знаходяться на окупованих територіях. 117 – зруйновано; 1 152 – пошкоджено; 1 636 – залишаються на простоті.

Світлана НЕРЯНОВА,
начальник відділу
дошкільної освіти
Директорату дошкільної,
позашкільної та
інклюзивної
освіти МОН України

Нещодавно мені випала нагода побувати одночасно на кількох виставах у місті-герої Гостомелі, де в Будинку культури «Чотири леви» відбувся XX Всеукраїнський фестиваль аматорських театрів «Театральний форум-2024», у якому взяли участь дитячі, молодіжні, студентські й дорослі колективи та читці-декламатори з Києва та області, Черкащини, Житомирщини, Криворіжжя, Сумського та Дніпропетровського регіону.

Основна мета цього ювілейного фестивалю – гуманітарна допомога та підтримка Силам безпеки й оборони України. Його гасло – «Ветерани, молодь, майбутнє» – відображає зміст та глибокий сенс: береги духовні надбання пращурів, шанувати і поважати ветеранів, плекати паростки нашої талановитої молоді, прокладати творчий місток для майбутніх поколінь. І робити це повсякчас, за будь-якої можливості, незважаючи на складність ситуації, в якій перебуває наша держава, бо дитинство і юність минають швидко...

У репертуарі учасників – твори як сучасних авторів, так і українських та зарубіжних класиків: малі сценічні форми, монспектаклі, етюди, сцени зі спектаклів і п'єс. Усі виступи – лише українською мовою.

У номінації «**Читці-декламатори**» диплом I ступеня отримали **Софія Петракова** (Ліна Костенко «Чекаю дня, коли собі скажу») і **Мирослава Мишеніна** (монолог «Кішка») – театральна студія «Аншлаг», Криворізький ліцей № 35 «Імпульс» м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл. (кер. В. Левченко).

У номінації «**Дорослі аматорські театральні колективи**» дипломом II ступеня та кубком фестивалю нагороджений театральний колектив Романівського будинку культури Романівської селищної ради Житомирського р-ну Житомирської обл. (кер. Жанна Стариченко). Вистава за мотивами творів М. Старицького та М. Кропивницького «Наречені».

Номінація «**Студентські аматорські театральні колективи**», I місце: народний студентський театр «**Вавилон**» Українського державного університету ім. М. Драгоманова (кер. І. Савченко, реж. А. Шашко. Авт. О. Гончаров. Драма «Сумний янгол»).

Номінація «**Дитячі театри**», I місце: дитячий зразковий театр «**Кредо**» с. Іванків Бориспільського р-ну Київської обл. (авт. М. Ласовська-Крук. Драма-феєрія «Віщування старого дуба») і театральний колектив «**Асорті**» КЗ «Охтирський міський центр культури і дозвілля «Кнежа» Сумської обл. (авт. вистави та реж.-постановник С. Корнієнко. Міні-вистава «Кілька історій про маму»).

Номінація «**Пісочна анімація**», II місце: студія пісочної анімації **Sand play** Бучанського центрального міського будинку культури Київської обл. (кер. О. Рошупкін. Композиція «Пам'яті Т.Г. Шевченка»).

У номінації «**Театральна студія**» дипломом II ступеня та кубком фестивалю було нагороджено таких учасників: аматорська театральна студія **Art studio**, КЗ Вільшанський центр культури і дозвілля Вільшанської селищної ради Звенигородського р-ну Черкаської обл. (авт. і реж.-постановник І. Кіріязі. Авт. постановка «Шафа»); зразковий художній колектив театральної студії «**Колізей**», ліцей «Наукова зміна» Дарницького району м. Києва (кер. О. Савченко. Уривок із вистави І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»).

Диплом I ступеня та кубок отримав зразковий художній колектив театральної студії «**Колізей**», ліцей «Наукова зміна» Дарницького р-ну м. Києва, (кер. О. Савченко, авт. мініатюр «Театр починається з...»).

Найвищу нагороду – **Гранпрі** – здобула театральна студія «**Синій птах**» (м. Київ), яка представила виставу за мотивами відомого твору Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький

принц» (реж. Д. Сухацька, хореогр. М. Кобалія).

Засновник та організатор фестивалю – культурно-оздоровчий центр «Цитадель» (директор **Лідія Мельник**). Автор проєкту та режисер-постановник **Ольга Успенська**.

Фестиваль відбувся за підтримки відділу культури, молоді та спорту Гостомельської СТГ, екологічного підприємства «Рада», Міжнародного добродійного фонду «Українська хата», видавничого дому «Справи сімейні».

На святковому закритті фестивалю переможці представили ще й свої вітальні візитівки. Учасників нагороджено дипломами, подяками, цінними призами від спонсорів, партнерів, благодійників, меценатів.

Команда організаторів і членів журі (на фото зліва направо): засновник та організатор фестивалю **Лідія Мельник**, голова журі **Дмитро Ломачук**, **Тетяна Негрій**, **Тетяна Кондратенко**, режисерка-постановниця і авторка творчого проєкту «**Відродження починається з духовності**» **Ольга Успенська**, співголова **Лариса Недін**, **Маргарита Крупіна**, **Ірина Котлярова** – усі доклали максимум зусиль, аби фестиваль став святом і сходиною у зростанні його учасників.

Чудове розмаїте дійство колективів та окремих учасників, зворушливі до сліз виступи юних та дорослих акторів-аматорів не залишили байдужими глядачів. Українське слово, українська пісня знайшли відгук в серцях і душах кожного, хто відвідав ювілейне свято. Мистецтво покликане пробуджувати людські щирі почуття, щоб не дати зачерствіти від болю та страждань, що переживаємо через війну.

І це було дивовижно та незабутньо! Багато приємних вражень, позитивних емоцій, зворушливих хвилин з вірою в нашу Перемогу. Українці неймовірно!

Тетяна КОНДРАТЕНКО,
член журі,
член НСЖ України

... НЕ ДАТИ ЗАЧЕРСТВИТИ ДУШІ

Сцена з вистави «Наречені»

Володар Гран-прі Театральна студія «Синій птах»

Сцена з вистави
«Кілька історій про маму»

Аплодисменти наймолодшій учасниці

Дитячий зразковий театр «Кредо»

Організатори і члени журі

«У дітях – наш завтрашній день»

Станіслав Олексійович Довгий – український науковець, підприємець, громадський діяч і політик, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, директор-засновник і нині – почесний директор Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, Президент Національного центру «Мала академія наук» України. А ще – людина, яка своїм життям і працею демонструє відданість своїй країні. Його внесок у сфери науки й освіти України є неocenним, а його діяльність надихає нові покоління науковців і громадських діячів.

Академік С. О. Довгий

Звідкіля ж і коли почався цей шлях? Ось, вже майже 70 років тому. Народився Станіслав Олексійович 23 липня 1954 в с. Ганно-Требинівка Устинівського району Кіровоградської області. Він був первістком в родині закоханих і щасливих Олексія і Марії Довгих.

Молоді люди знімали житло. Здобували освіту. Багато працювали. Це згодом Олексій Довгий стане відомим українським письменником, перекладачем, літературним критиком, піснярем, автором більше сорока поетичних збірок, засновником та керівником українського народного хору «Родень», а його люба дружина за відданість освітянській праці (понад 50 років) отримає звання «Заслужений вчитель України», «Відмінник народної освіти». Але тоді вони просто вчилися бути щасливими, не дивлячись ні на що. Для них поява первістка була дарунком долі.

*Ось білий будинок. Алеї знайомі.
В зеленім суцвітті каштанових віт.
Сьогодні у цьому веселому домі
Аж сім немовляток з'явилося на світ.
Аж сім немовляток, рожевих і повних,*

*Молодших і старших на кілька годин.
Маленьких таких і таких невгамовних,
Як мій, ще небачений крихітка-син.
Його я не бачив та вже відчуваю
Дихання тепленьке і серця биття.
Спасибі, Маріє, я пагінця маю!
А значить у мене не марне життя.*

Такими рядками привітає того дня молодий батько свою кохану дружину. Летітиме після роботи на мотоциклі у Кіровоград, аби через вікно побачити маленьке диво – сина Станіслава.

Станіслав зростав у любові рідних. Є родинний спогад про дерев'яні ночви, які були свого часу колискою для майбутнього академіка. Коли Марія привозила маленького Станіслава до своєї матері, їдучи на сесію, то ночви ставали колискою: бабуся чіпляла ті ночви на гвіздок, вбитий у сволок, та вигойдувала свого онука. Влітку ті ночви з водою стояли посеред двору, в них любила хлюпатися дівчора – інші бабині онуки...

– Мені однаково рідні й Ганно-Требинівка, й Городище, що в Чернігівській області, де народився батько, і де жила наша велика родина Довгих. Туди мама зі мною переїхала у 1955 році, коли оселя, в якій мешкали, згоріла дотла через прикрий випадок. Батько змушений був лишитися на Кіровоградщині, аби відбувати жінці, в якій винаймали той дім, новий. Інакше вчинити він не міг, – розповідає Станіслав Олексійович.

Небагато пригадується з тих дуже ранніх, дитячих літ. Але всі спогади теплі.

Повернувшись на Чернігівщину, Олексій Довгий влаштувався на роботу в сусіднє Березне. В цьому невеличкому містечку і пішов до школи Станіслав. Тут народилася у Олексія і Марії Довгих донечка Тетянка. А коли вже мешкали в Києві, бо так знову розпорядилася доля, родина Довгих поповнилася сином Тарасом.

Змалку Станіслав був охочим до знань.

Добре й у школах навчався: що в Березному, що у столиці. Та й чи могло б статися інакше з дитиною, яка зросла серед книг і з книгами.

Далі – навчання у Київському державному університеті ім. Т. Шевченка (факультет кібернетики і механіко-математичний). Спочатку навчався на вечірньому відділенні, трудову діяльність розпочав лаборантом хімії та фізики в школі. Пізніше працював в Інституті автоматички Міністерства приладобудування, засобів автоматизації та систем керування СРСР (м. Київ) на посаді інженера. Згодом перевівся на денне відділення.

Після закінчення університету отримав направлення на роботу до академічного Інституту гідромеханіки, де пройшов шлях від аспіранта до завідувача відділом. Доросле самостійне життя взяло здібного юнака у свої міцні обійми. І він їх не злякався.

– Не боявся ніколи труднощів. У мене був гідний батьківський приклад. Я знав, що коли батьки змогли в непрості часи здолати все, досягли своїх цілей, то в мене вже сімейний досвід, підтримка родини, власні сили, бажання та знання, – говорить Станіслав Олексійович.

З початком демократичних перетворень паралельно з наукою Станіслав Довгий одним із перших почав займатись підприємництвом. Він створив одну з перших комерційних компаній в Україні з розроблення вітчизняного програмного забезпечення.

А потім Чорнобиль... З перших днів Станіслав Довгий – учасник робочої групи Національної академії наук з питань ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи

З батьком. 1963 рік

фи. Розроблена Станіславом Олексійовичем нестационарна нелінійна модель вихорових течій лягла в основу комплексного підходу до проблеми вивчення міграції радіоактивних забруднень в атмосфері та гідросфері.

Пізніше став Генеральним конструктором організаційно-технічної системи «Інформ-Чорнобиль» Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, що об'єднала бази даних понад 80 організацій різних відомств і стала базою в Україні. Водночас був призначений Національним координатором проєкту Європейської Комісії JSP-2 «Створення загальноєвропейської системи підтримки прийняття рішень на випадок аварії на ядерних об'єктах з врахуванням досвіду ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи». Обіймав високі посади в телекомунікаційній сфері, державних, міністерських установах.

Про таких кажуть: працює, як віл. Отак і працював. Створював сімейний бізнес, досягав нових і нових успіхів у діяльності. Робив часом неможливе, але саме від цього отримував чи не найбільше задоволення, коли бачив, як усе задумане і втілене приносило позитивний результат.

Якщо говорити про політику, то Станіслав Довгий був тричі обраний народним депутатом до ВРУ. Тепер його політичний шлях продовжує старший син Олесь Довгий. Якщо говорити про науку – виховав плеяду кандидатів і докторів наук, не шкодуючи для них свого досвіду, своїх набутків, свого часу.

А ще створив наукову школу з неліній-

**Почесний доктор НТУУ «КПІ» Станіслав Довгий.
Поруч – батьки й молодший син Станіслав. 2014 рік.**

ної нестационарної динаміки, що поєднує аналітичні, обчислювальні та експериментальні методи. Є автором понад 300 наукових праць, 38 патентів й авторських свідоцтв, 42 монографій, підручників та енциклопедичних видань (самостійно та у співавторстві) у сфері обчислювальної математики, математичного моделювання, обчислювального та фізичного експерименту, геодинаміки навколишнього середовища, інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Станіслав Довгий – заслужений діяч науки і техніки України; лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки за цикл наукових праць «Розв'язання проблем раціонального природокористування методами аерокосмічного зондування Землі та моделювання геодинамічних процесів» (у складі колективу, ке-

рівник проєкту), лауреат Державної премії України в галузі освіти за цикл робіт «Всеукраїнський освітній Інтернет-портал «Острів знань» (у складі колективу, керівник проєкту); керівник колективу розробників науково-освітнього порталу «Тарас Шевченко», який було відзначено Державною премією України в галузі освіти та ряду інших вагомих нагород в галузі освіти і науки. Нагороджений орденами «За заслуги» I-III ступенів, орденом Ярослава Мудрого V-го ступеня, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, Почесною грамотою Верховної Ради України, багатьма відомчими відзнаками.

З 2000 року Станіслав Олексійович Довгий є Президентом Національного центру «Мала академія наук України», основним завданням якої є пошук і підтримка талановитих учнів, створення умов для їх розвитку та індивідуальної роботи з ними.

Не можна оминати увагою і створення в Києві першого державного Музею науки Малої академії наук України, який став членом таких міжнародних мереж як Ecsite (Європейська мережа центрів та музеїв науки), ASTC (Асоціації науково-технологічних центрів), а також ASPAC (Азійсько-Тихоокеанської мережі центрів науки і техніки). Аби створити його, свого часу Станіславу Олексійовичу зі своїми колегами довелося відвідати понад 150 музеїв науки у всьому світі. З багатьма – налагодити тісну співпрацю...

– Я безмежно ціную і горджуся чудовим колективом Малої академії. З такою командою нам не страшні будь-які завдання і випробовування, – радіє Станіслав Олексійович.

З керівництвом і членами Президії НАН України

З ініціативи Президента МАН також започатковано програму створення подібних музеїв і в інших регіонах України, де вони з'являються навіть попри фізичне руйнування закладів освіти та культури державою-агресором.

– Першочергове завдання – щоб діти побачили нові можливості для навчання, які створює для них держава, а ті з них, котрі сьогодні знаходяться за кордоном, знали, що їм є куди повертатися, – переконаний президент МАН України. – Тимчасово переміщеним дітям важливо забезпечити оптимальні умови для подолання тих освітніх втрат, яких вони зазнали. Маємо зробити все для їхнього навчання, інтелектуального розвитку та інноваційної діяльності. Бо світовий досвід свідчить: для того, щоб країна була вільною, необхідні сильна високотехнологічна економіка й сильні збройні сили. А для цього треба професійно, використовуючи найсучасніші методики, готувати інженерів, конструкторів, математиків, фізиків, програмістів, винахідників тощо.

Велике щастя коли всі члени родини – одностудію і партнери. Довгі – вони саме такі. Разом впродовж багатьох років, а особливо тепер, реалізують цілу низку благодійних проєктів.

– Горджуся своєю родиною. Мої старші діти Олесь і Оксана, молодший брат Тарас і сестра Тетяна – всі вони займають активну громадянську позицію, всю свою енергію і зусилля спрямовують нині на підтримку першочергових гуманітарних програм.

Якщо конкретніше, то фокусом родини Довгих є медична допомога Збройним силам України, а також збереження культурних пам'яток і, безумовно, освітні проєкти. Вантажівки із гуманітарною допомогою від сімейного фонду сім'ї Довгих щодня курсують по всій Україні. Також забезпечують обладнанням медичні частини ЗСУ і військові шпиталі.

Довгі об'єднали партнерів не лише в Україні, а й у Європі. До прикладу, кілька тижнів йшли перемовини з австрійцями щодо новітньої системи, яка би дозволила забезпечити питну воду там, де системи очистки були зруйновані війною. Реагенти, що можуть забезпечити десять мільйонів літрів чистої води, тепер в Україні!

Також взяли під свій захист одразу кілька важливих для Києва пам'яток.

Одна з них – пам'ятник засновникам міста, що над Дніпром. Ще раніше Станіслав Довгий допоміг відновити згідно із архівами копію мозаїчного панно «Богородиця Нікопея» на фасаді музею «Золоті ворота».

Під час конференції Європейських центрів і музеїв науки (Ecsite – European network of science centres and museums). Любляна, Республіка Словенія. 2024 рік.

Врятовано, перевезено з Городища (Чернігівщина) до Національного музею народної архітектури та побуту України та відреставровано Миколаївську церкву – дерев'яний храм XVIII століття. Головним рушієм цього проєкту став молодший брат Тарас Довгий.

Станіслав Олексійович будував нову церкву на території КПІ – Храм Святителя Миколи Чудотворця – небесного покровителя університету, та встановив пам'ятник Героям Небесної Сотні.

А скільки пам'ятників видатним особистостям, державотворцям, науковцям на рахунок родини і Станіслава Олексійовича особисто відкрито в Києві та інших містах, скільки пам'ятних дошок...

Незадовго до своєї смерті, Олексій Довгий – батько Станіслава Олексійовича, передчуваючи наші сьогоднішні трагічні події написав такі рядки:

Я розриваю створенну задуху

Я дихаю і крізь вогонь іду.

А ви, набивши гаманища тугу,

Щодня мені пророчите біду.

*Я проклинаю ваш жебрацький розум
І тих, хто вас в недобрий час сплотив.
Ви трупом ляжете, поганці, на дорозі,
Де виросте Вкраїна – диво з див!*

Ці рядки для нащадків поета – своєрідний заповіт, сповнений віри у Перемогу, що призведе до європейського шляху і процвітання нашої країни. Варто згадати й про дипломатичну діяльність Станіслава Олексійовича Довгого. Він – Почесний консул Чорногорії в Україні, член наукової ради ЮНЕСКО з фундаментальних наук. Усі свої виступи за кордоном, доповіді на міжнародних заходах він спрямовує на те, щоб донести до світу правду про війну в Україні – жакливу, цинічну, кровопролитну війну.

Про діяльність Станіслава Олексійовича можна розповідати безкінечно. Світ його захоплень не менш об'ємний і цікавий, ніж його наукова, громадська діяльність. Живопис, фотографія, риболовля, мінералогія... Перелік довгий. Це все те, що наповнює його світлу душу, надихає творити добро. Бо світ без таких людей давно б змілів. Інколи він береться за перо і на світ з'являється його особиста поезія.

Україні

*Виплакала всі сльози
Виболіла весь біль
Випалили морози
Твоїх очей голубинь
Залишилась лише сила
Твоїх дочок і синів
Вкриються всі могилами
Шляхи Твоїх ворогів
І ти постанеш над світом
Нескорена і Свята
Мамо моя Україно
Доле моя золота*

Станіслав Довгий – символ сучасного українського інтелектуального лідерства, вчений з великої літери і відданий патріот, чия праця служить взірцем для молодого покоління. Його життєвий шлях і досягнення спрямовують майбутнє науки й освіти України.

Напередодні ювілейної дати хочеться побажати цьому мудрому, розумному, достойному поваги чоловіку здоров'я міцного, сил і звитяг на обраному шляху і ще багато нових стартів і перемог!

**Тетяна ЧЕРЕП-ПЕРОГАНИЧ,
член НСЖ України,
член НСП України**

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Світлана СИСОЄВА,
академік-секретар
Відділення філософії освіти,
загальної та дошкільної
педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук,
професор, академік НАПН
України

Професіоналізація вчителя як процес передусім, на нашу думку, має бути спрямованою на розвиток таких якостей як адаптивність, стресостійкість, гнучкість, креативність, критичне мислення та передбачати таку підготовку вчителя, що забезпечує усвідомлення широкого спектру соціальних потреб і викликів до країни, суспільства і діяльності, породжених війною російської федерації проти України, озброєння вчителя знаннями, технологіями та новими компетентностями, які дозволяють йому максимально ефективно реалізувати цілі освітнього процесу, утримувати та покращувати якість освіти в умовах невизначеності. Важливим є усвідомлення вчителем власної місії під час війни і тих змін, які привнесені війною у його професійну педагогічну діяльність.

Пріоритети місії вчителя в умовах війни

З початком повномасштабної війни українські вчителі виконують не тільки свої «традиційні» функції наставників, фасилітаторів, помічників для своїх учнів, а й, передусім, дбають про фізичне й психічне здоров'я ді-

тей, навчають та мотивують дітей в умовах невизначеності, проводячи заняття в екстремальних ситуаціях, об'єктивно складних умовах організації освітнього процесу в сховищах.

За результатами різних досліджень встановлено, що травмованими війною є всі діти. У дітей вчителі спостерігають когнітивні прояви стресу: тривожність, втрата мотивації до навчання, погіршення пам'яті і концентрації уваги, швидка втомлюваність під час занять. Розуміючи, що освітні втрати будуть неминучими, нині перевагу треба надавати підтримці дітей, їхнього фізичного і психічного здоров'я, збереження життя.

Наступним пріоритетом місії вчителя під час війни, на наш погляд, є утримання власного стану максимально ресурсним для професійної й не лише професійної діяльності.

У кожному регіоні вчителі стикнулися з різними випробуваннями, їхні робочі процеси не подібні один до другого, але є спільні проблеми. Більшість шкіл в Україні через повномасштабну війну не можуть навчати дітей у звичному очному форматі. Станом на грудень 2022 року 36% шкіл практикували одночасно дистанційне й очне навчання, а ще 36% навчали дітей лише дистанційно. Зокрема дистанційно працювали і працюють більшість шкіл у східних і південних регіонах країни¹.

Після початку повномасш-

табного вторгнення зростала кількість часу, що потрібна вчителю для підготовки до одного уроку. Так, за даними дослідження, вважають від 59 до 85% вчителів: 59% – Чернігівська, 68% – Сумська, 75% – Миколаївська, 85% – Харківська, 85% – Запорізька, 85% – Херсонська. Більше половини вчителів потребують психоемоційної підтримки, групових тренінгів – від 20% до 25%, індивідуальних консультацій психолога – 16–21% педагогів, тренінгів для батьків – від 13% до 20% вчителів, індивідуальної роботи психолога чи соціального працівника з учнями потребують від 10 до 18% вчителів.

До повномасштабного вторгнення вчителі говорили про матеріальну, технічну, методичну підтримку. Майже ніхто не говорив про психічне здоров'я. В умовах воєнного стану серед потреб учителів на першому місці – психологічно-методична підтримка. Вчителі потребують знань про те, як діяти в екстрених ситуаціях, як надавати першу медичну та психологічну допомогу, як розпізнати ознаки стресу чи психологічної травми в учнів.

Отже, переважна більшість вчителів потребують допомоги для того, щоб тримати себе в ресурсному стані, знайти мотивацію до праці в умовах воєнного стану.

Демонстрація вчителем власного спокою та врівноваженості – це найбільш простий спосіб допомогти заспокоїтись дітям. Щоб надавати допомогу учням, вчителю необхідно від-

новлювати свій власний ресурс. підтримувати своє ментальне здоров'я.

Саме тому вчителя ще на етапі професійної підготовки необхідно озброювати дієвими засобами, які дозволяють зробити власний стан максимально ресурсним для професійної й не лише професійної діяльності.

Відповіді щодо професіоналізації вчителя

Виклики до професіоналізації вчителя в умовах воєнного стану передусім пов'язані зі створенням безпечних умов навчання та учіння дітей і молоді, забезпеченням якості освіти, посиленням виховного впливу на дітей та молодь, зокрема в контексті національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, формування української національної ідентичності. У цьому процесі потрібна участь як батьків, так і вчителів, представників наукових та громадських організацій, які разом мають переїматися такими проблемами.

Зазначимо, що вченими НАПН України спільно з Міністерством освіти і науки України розроблено і впроваджено наскрізну навчальну програму й методичні рекомендації «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» для подолання небезпек війни.

На тепер вченими НАПН України розроблено «Стратегію військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України»; оновлено зміст навчальної програми «Захист України», опублікова-

¹ Тут і далі дані наведено за виданням «Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи», 2023

но і впроваджено в освітній процес понад 60 науково-методичних праць, що сприяють посиленню національно-патріотичного виховання, формуванню оборонної свідомості та готовності до служби в ЗСУ. Зокрема це наступні праці: парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна – моя Батьківщина» (2023 р.), науково-методичний посібник «Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації» (2022 р.), методичні рекомендації «Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти» (2022 р.).

Викликом до професіоналізації вчителя є оволодіння новими компетентностями, передусім цифровою компетентністю, яка стала значною мірою запорукою забезпечення якості освіти під час війни. Цифрові технології швидко змінюються, отже процес навчання й удосконалення щодо цифрової грамотності дійсно відбувається упродовж всього життя. Окремою проблемою є подолання освітніх втрат в українських школярів, що значною мірою зумовлено утрудненнями в організації освітнього процесу офлайн, упровадженням дистанційної, змішаної, гібридної та кореспондентської моделей навчання, проблем зі світлом та інтернетом, відсутністю або нестачею гаджетів, навчанням через смартфон (мобільне навчання) у віртуальних класах.

До такої діяльності в умовах невизначеності треба підготувати вчителя ще на етапі його навчання у закладі вищої освіти.

Варто наголосити, що дистанційна освіта й особливо війна змінили сутність і зміст педагогічної майстерності, оскільки у віртуальному просторі остання набуває принципово інших ознак і потребує інших компетентностей. Тому вважаємо, що на часі перегляд положень і висновків про класичну педагогічну майстерність й доповнення та переосмислення її змісту і технологій відповідно до сучасних реалій.

Ми неодноразово зазначали, що *найвищий психореабілітаційний ефект має творчість*. Унікальність творчості полягає у тому, що той, хто розвиває в іншому творчі якості, творчо розвивається сам. Тому долучення учнів до творчості, творчі завдання, що тривають у домашніх умовах, мають неочікуване значення для психологічної реабілітації учнів і вчителів. Адаптивність і креативність мислення є тими якостями, які розвиваються у процесі творчості та допомагають триматися, вижити, знайти стимули і мотивацію під час невизначеності, а також становлять бар'єри рашистській пропаганді і фейкам.

У 2022 р. за ініціативи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України ім. Івана Зязюна було підписано меморандум про створення Об'єднання інститутів-партнерів «Педагогічна синергія». До Об'єд-

нання крім вказаного Інституту увійшли шість закладів вищої педагогічної освіти (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Харківський Національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди). Об'єднання створено задля мережної партнерської взаємодії між науковою установою і закладами вищої освіти, що здійснюють підготовку майбутнього вчителя. Спільна взаємодія відбувається за трьома напрямками (теоретичний, практичний, дослідницький) та у різних контекстах (науково-методичний, експериментальний, науково-організаційний, міжнародна співпраця, просвітницький).

Об'єднання проводять онлайн лекції із запрошенням провідних зарубіжних і вітчизняних учених; практико-орієнтовані заходи (вебінари, тренінги, воркшопи), спільні дослідження з проблем удосконалення професійної підготовки вчителя, зокрема змісту фахової та психолого-педагогічної підготовки вчителя; організації виробничої педагогічної практики; моніторингу якості професійної підготовки вчителя тощо. Об'єднання «Педагогічна Синергія» є відкритим для усіх закладів

вищої освіти, які здійснюють і вдосконалюють підготовку педагогічних працівників.

Висновки

В умовах воєнного вторгнення російської федерації в Україну, необхідності у найскладніших умовах утримати якість вітчизняної освіти відповідно зростають вимоги до професіоналізації вчителя.

Воєнний стан в Україні вніс свої корективи у процес професіоналізації вчителя, змінив пріоритети у місії і професійній діяльності вчителя. Професіоналізація вчителя як процес передусім має бути спрямованою на розвиток у вчителя таких якостей, як адаптивність, стресостійкість, гнучкість, креативність, критичне мислення, та передбачати таку підготовку вчителя, яка забезпечує усвідомлення широкого спектру соціальних потреб і викликів до країни, суспільства і власне вчителя; озброєння вчителя знаннями, технологіями та новими компетентностями, які дозволяють йому працювати, утримувати ментальне здоров'я власне і учнів та покращувати якість навчання. Необхідним є *поглиблення знань про творчий розвиток учнів, використання навчально-творчих і творчих завдань задля підвищення психореабілітаційного ефекту освітнього процесу.*

Профілізація вчителя під час війни має також бути спрямованою у майбутнє. Готуючи вчителя у таких складних умовах, ми інвестуємо у повосне відновлення України, у наших дітей та молодь.

Інститут вищої освіти НАПН України оголошує конкурс на вакансії у відділі дослідницької діяльності університетів

- **науковий співробітник (0,5)** – доктор філософії (кандидат наук) або магістр, який має не менше п'яти років досвіду;
- **молодший науковий співробітник (0,5)** – доктор філософії (кандидат наук) або особа, що має вищу освіту другого (магістерського) рівня.

Строк подання заяв – **30 календарних днів з дня оприлюднення оголошення.**

Документи на конкурс: 1) письмова заява на ім'я керівника про участь у конкурсі, написана власноруч; 2) копія документа, що посвідчує особу; 3) заповнена особова картка (встановленого зразка); 4) автобіографія; 5) копія трудової книжки (за наявності); 6) копії документів про вищу освіту, підвищення кваліфікації, присудження наукового ступеня, присвоєння вченого звання, військового квитка (для військовослужбовців або військовозобов'язаних); 7) перелік наукових праць претендента, опублікованих впродовж останніх п'яти років у вітчизняних та/або іноземних (міжнародних) рецензованих фахових виданнях (далі – наукові праці), зокрема у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері науки, наукової, науково-технічної діяльності та інноваційної діяльності; у наукових виданнях інших держав; в іноземних (міжнародних) виданнях, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах (перелік наукових праць з посиланнями на інформаційні ресурси та веб-сайти, де їх розміщено, або електронні копії наукових праць надіслати на зазначену в оголошенні адресу електронної пошти); 8) письмова згода на обробку персональних даних.

Документи подавати за адресою: 01104, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, (каб. 901), e-mail: t.stefanska@ihed.org.ua.
Телефон для довідок: (044)285-71-24, (093)093-22-00. Контактна особа – Стефанська Тетяна Володимирівна.

До війни у зарубіжні виші йшли лише п'ять ліцеїстів зі ста

Дипломи Українського фізико-математичного ліцею (УФМЛ) КНУ імені Тараса Шевченка за 60 років його існування отримали майже 60 тисяч випускників, серед яких є всесвітньовідомі вчені, академіки національної та закордонних академій наук, викладачі провідних університетів.

Дві меморіальні таблиці на фасаді закладу нагадують про те, що сучасна війна – це війна на знищення, на позбавлення України розвитку, на «вибивання» найактивніших і найталановитіших представників молодого покоління. Випускниця УФМЛ, лауреат численних українських і міжнародних олімпіад, математик і волонтер, учасниця проєкту «Навчай для України» **Юлія Здановська** загинула під завалами Харківської ОДА 3 березня 2022 року. Ще один колишній ліцеїст – сержант Нацгвардії, кавалер ордену «За мужність» III ступеня, поет, автор книги «Міст через вічність» **Олександр Гошлік** загинув 2022 року у боях за Бахмут.

Після широкомасштабного російського вторгнення життя в ліцеї змінилося – тепер шкільний дзвінок повідомляє не лише про початок уроку, а й про необхідність спуститися в укриття.

«На сигнал тривоги реагуємо швидко і за будь-яких обставин. У смартфонах учнів встановлено відповідні застосунки, а, крім того, про небезпеку сповіщає черговий – трьома довгими дзвінками», – розповідає директор ліцею **Людмила Латишенко**.

Уночі під час затяжних тривог діти сплять в укритті. Це приміщення вимушено мультифункціональне: вдень під час «повітряної» небезпеки тут проводять уроки і навіть фінальні етапи всеукраїнських олімпіад.

Та, попри обставини, у цих стінах немає місця песимізму, в чому ми переконали-

ся під час розмов з працівниками закладу та ліцеїстами. Наприкінці навчального року тут опанували науку 330 дітей з різних регіонів країни. Поміж них – майже 40 дітей-переселенців з небезпечних, прифронтових чи окупованих територій: Херсона, Миколаєва, Маріуполя, а також інших міст Донецької, Запорізької, Луганської та Харківської областей.

У ліцей на конкурсних засадах набирають найталановитіших дітей, їм пропонують пройти комплексний письмовий іспит. «Призерам олімпіад з фізики, математики, хімії, інформатики (міського, обласного етапів і вище) треба пройти лише співбесіду, хоча іноді доводиться підтверджувати свої знання під час вступного іспиту», – пояснює директор.

УФМЛ – один із найкращих закладів освіти такого профілю. Ліцеїсти поглиблено вивчають профільні предмети, беруть активну участь в українських та міжнародних олімпіадах, виконують наукові проєкти, зокрема в межах Малої академії наук України. Їхніми вчителями і науковими керівниками нерідко виступають викладачі КНУ імені Тараса Шевченка. До слова, «олімпійську» українську збірну з астрономії тренує асистент кафедри астрономії та фізики космосу фізичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Андрій Сімон**, який паралельно викладає в ліцеї. Вдосконалювати свої знання з фізики дітям допомагає засновник популярної міжнародної онлайн-школи **Максим Пашко**. Педагог був змушений виїхати 2022 року з окупованого Херсона і тепер разом з двома своїми учнями теж працює в Українському фізико-математичному ліцеї.

Окрім обов'язкових уроків, ліцеїсти із задоволенням відвідують факультативні, позаурочні заняття. «Це дає змогу поглибити свої знання з профільних дисциплін», – пояснює Людмила Латишенко. Факультативні заняття проводять не лише вчителі ліцею, а й викладачі Університету, наприклад, професори **Дмитро Номіровський** та **Вадим Радченко** викладають курс з математики. Часті гості тут – очільники та викладачі Інституту високих технологій КНУ, фізичного і механіко-математичного факультетів.

До війни більшість випускників УФМЛ продовжували навчання саме в КНУ імені Тараса Шевченка, а за кордон потрапля-

ли тільки 5-6 учнів з майже ста. Тепер зарубіжним закладам освіти віддають перевагу 60 % випускників. «За моїми спостереженнями, таке рішення ухвалюється переважно під впливом батьків, для яких безпека дітей – понад усе», – констатує директор ліцею.

І геніальним іноді треба розвантажувати голову від цифр та формул, тож у ліцеї розвивають мережу спортивних і творчих гуртків для дітей. Вже не одне десятиліття тут працює шкільний театр. Про поєднання виховної й терапевтич-

ної сили мистецтва Людмила Латишенко говорить так: «Іноколи саме тут, на сцені, нашим дітям вдається відкритися світу, «розправити плечі», показати себе і свої таланти». Між іншим, серед випускників УФМЛ є не тільки відомі вчені, а й бізнесмени, журналісти, музиканти.

Навіть під час широкомасштабного вторгнення у закладі проводять ремонт, оновлюють матеріальну базу, великою мірою – завдяки допомозі випускників ліцею. Так, нині ремонтують фізичну лабораторію, а нещодавно відкрили оновлений кабінет хімії з найсучаснішим обладнанням. На «стіни», обладнання та меблі «хімічного» витратили 757 310 **грн**, про що йдеться у повідомленні на сайті ліцею. Імена благодійників зазвичай «увічують» в стінописі, який ми побачили в кількох відремонтованих кабінетах.

Вчителі ліцею відзначають, що головне в педагогічному процесі – загальна атмосфера творчого пошуку й доброзичливості, яка панує в закладі. Не дарма ж на стінах УФМЛ розміщено захопливе гасло: «Ти ніколи не дізнаєшся, на що здатний, поки не спробуєш!».

Анна ЛУКАНСЬКА,
журналіст

Ілля ЧЕДОЛУМА,
науковий співробітник
Інституту історичних
досліджень
Львівського національного
університету імені Івана
Франка,
доктор філософії (PhD) з історії

Термінологія, теорія, історіографія

Перше, з чого почнемо, це термінологія. «Енциклопедія сучасної України» подає таке визначення терміну «колоніалізм» – (франц. *colonialisme*, від лат. *colonia* – поселення) – політика країни чи групи країн, спрямована на підкорення іншої держави, території або народу за допомогою методів військового, політичного чи економічного примусу. Більшість авторів відштовхуються від цієї дефініції. І тут ми потрапляємо в першу методологічну пастку. Таке широке трактування колоніалізму дозволяє практично будь-яку історичну взаємодію між різними народами та державними утвореннями в історії характеризувати як колоніальну. Відповідно, теорія колоніалізму однаково накладається на античні Атени і Рим, Китай часів династії Хань, Хрестові походи, Столітню війну, Ост-Індійську кампанію, Тридцятирічну війну, Першу і Другу світові війни *etc.*

Колоніалізм стає «метатеорією», за допомогою якої можна пояснити геть усе, тому в будь-якого дослідника-практика виникає закономірний скепсис: якщо теорія пояснює все, чи пояснює вона насправді хоча б що-небудь. Дослідники колоніальних студій опиняються в дуже вразливій евристичній позиції на кшталт прихильників ідей

Чи була Україна колонією або Злиденність постколоніального підходу до осмислення історії України

збірника «Насильство та суспільні порядки» (за ред. Дугласа Норта) з тезами авторів про те, що насильство є визначальним в історії людства. Теза про визначальність насильства в історії є аналогічною до тези про визначальність влади в історії політичних утворень – себто є очевидною банальністю. В теорії насильств потрапляють більшість взаємодій між людьми: від настанов батьків дітям – до політичних репресій. І те, з якою легкістю автори накладають однакові фрейми що на імперію ацтеків, що на Рим періоду триумвіратів, що на Британську імперію чи Третій Райх, насторожує. Такі теорії при перевірці фактами швидко розчиняються.

Поділимо колоніальні студії в опрацьованій науковій літературі на дві великі течії з безліччю дрібних підвидів. Перша і найбільша – студії ментальності та уявлень. Класичні праці про колоніалізм (Е.В. Саїд, М. Тодорова, Л. Вулф) власне про це: як умовний колонізаторський Захід створював образи Іншого. Два останні слова тут ключові. Початок цього – від уявлення світу по принципу Північ – Південь. В добу античності Південь, який асоціювався з басейном Середземного моря, вважався осередком цивілізації, а Північ населяли умовні варвари. Наприкінці Середньовіччя ситуація поступово змінюється: Південь втрачає економічну перевагу, імперія ромеїв гине під ударами турок-османів і «центр цивілізації» ніби переходить на Північ. Далі з кінця XVIII – поч. XIX ст., про що пише Ларі Вульф, виникає нова уявна вісь Захід – Схід. З опису зрозуміло, що цей тип досліджень бере початки з постмодерної історіографії, де основним «об'єктом» дослідження стають «дискурси», що збереглися у писемних, візуальних й інших джерелах.

На практиці ми це бачимо в «Ідеї Галичини» Л. Вульфа, де імперські чиновники намагаються осмислити

простір сучасних західноукраїнських терен, приєднаних до імперії Габсбургів наприкінці XVIII ст. Праці А. Каппелера «Нерівні брати» та О. Толочка «Київська Русь і Малоросія» у багатьох відношеннях «віддзеркалюють» Л. Вульфа. Однак, якщо в його «Винайденні Східної Європи» йшлося про те, як західні європейці відкривали для себе простори Східної Європи і Російської імперії як Іншого, то в працях А. Каппелера і О. Толочка ролі їдуть з Петербургу (Півночі) на терени колишнього Гетьманату (Південь) і фактично наприкінці XVIII – початку XIX ст. відкривають для себе Іншого, на якого накладають свої «орієнтальні уявлення».

Друга, на жаль менш поширена і помітна течія – дослідження економічної взаємодії між т. зв. «метрополією» й українськими землями. У контексті антиколоніального дискурсу піонерами цього напрямку стали українські націонал-комуністи, як-от Сергій Мазлах та Василь Шахрай, які вже в 1918–1925 рр. писали про колоніальну експлуатацію російською метрополією українських терен. З відносно недавніх праць – роботи дослідників з діаспори Марка Бойцуна («Робітничий рух і національне питання в Україні») і Степана Величенка («Імперіалізм і націоналізм по-червоному» та його статті). Одне з найважливіших завдань для такого роду досліджень – простежити, яким був баланс між центром та «периферіями» в плані розподілу ресурсів та розвитку інфраструктури. У такому контексті історія розвитку промисловості і створення Донецького басейну в Російській імперії, як на мене, має більше аналогів з історією Каліфорнії та нафтовими родовищами в габсбурзькій Східній Галичині, ніж з європейськими економічними анклавами в Африці чи Південній Азії.

Ukrainian Case

Якщо українська земля була колонією, то колонією лише росій-

ських проєктів чи інших також? Загалом у дослідників є певний консенсус стосовно поділу імперій на два типи: «правильні», це коли метрополія відділена від колоній морями та океанами (Хрестоматійні приклади тут Великобританія і Франція); «неправильні», себто європейські сухопутні, де немає «розриву у просторі» між метрополією і прилеглими залежними теренами, це т. зв. «внутрішні колонії». Найчастіше тут згадують Російську імперію, її пізню версію СРСР. Власне цією «неправильністю» і пояснюється тісний контакт і вплив українців в російських проєктах. Історик Ярослав Грицак у своїх окремих текстах та у спільній з істориком Юрієм Шаповалом статті (на <https://uamoderna.com/>) власне апелюють до цієї неправильності; цим вони пояснюють, чому складно уявити собі алжирців як частину еліти в Парижі, чи індусів у Лондоні в часи Вікторії, а українців у Петербурзі – можна.

У такому поділі теж закладено ряд методологічних суперечностей. По-перше, повномасштабне вторгнення Росії в Україну звело колоніальні студії лише до взаємин україно-російських, залишаючи за бортом взаємодію з іншими проєктами. Теперішня Росія є найбільшою зовнішньою загрозою існування України, і ми несвідомо екстраполюємо це на всю історію українських терен. Як багаторазово зазначав Роман Шпорлюк, вплив польських проєктів на історію українських земель значно більш тривалий в часі, ніж російських. Сучасні українські терени Захід уявляв часто через призму польських уявлень, як у випадку з наполеонівською Францією. Націоналізм на українських теренах також з'являється як частина польського *culture transfer* ідей Джузеппе Мадзіні. Про серйозний вплив московських, а потім російських проєктів можемо

говорити лише останні 400 років та й то лише на частині українських земель, і тільки з 1944 року – на всіх теренах сучасної України.

По-друге, частина інтелектуалів, яка говорить про колоніалізм, піддалася спокусі кон'юнктури, пожертвувавши інтелектуальною та логічною послідовністю. Якщо ми кажемо, що колоніалізм це зло, то ми маємо критикувати не лише російський колоніалізм на наших теренах, але й будь-який і будь-де. А в нас виходить «шизофренічний» парадокс: ми любуємося гарними старовинними будинками в Києві, і затаю критикуємо імперію Романових. Однак, у випадку Львова, ми хвалимо Габсбургів за львівську сецесію і кав'ярні. Спробуйте поррахувати, скільки судових процесів і смертних вироків було ухвалено проти українського національного руху в імперії Романових? Зазвичай згадують закриття Кирило-Методіївського товариства, яке як повноцінна організація існувало хіба в документах жандармерії, а в реальності було радше невеликим мирним гуртком однодумців. І почитайте, наприклад, як царська влада реагувала на спроби російського сепаратизму в Сибіру в середині XIX ст. Або ж, як переслідувала революційні гуртки габсбурзька влада в Галичині в 1830-1840-х рр. Чи процеси над русофілами в останній третині XIX ст., яких в українській історіографії досі по інерції називаються «москвофілами» (за іронією долі, тодішні галичани значно довше зберігали прив'язаність до поняття «Русь», ніж їхні сучасники з Наддніпрянщини).

Ми говоримо, що «Захід прийшов в Україну в польському кунтуші» (Р. Шпорлюк, Н. Яковенко), відзначаємо потужний вплив реформації та контрреформації на українську барокову культуру у різних сферах; однак, коли «Захід приходить до нас в московській шубі» у випадку комунізму (марксизм був чисто західноєвропейською ідеологією), відразу різко відмежуємося від цього. Якщо ми вважаємо Наддніпрянщину XIX–XX ст. імперською колонією, то хіба міжвоєнна Галичина та Волинь не були колоніями Дру-

гої Речі Посполитої? Тоді історія Закарпаття – низка колоніального захоплення сусідами, в якій міжвоєнна Чехословаччина виступає в ролі такого собі «доброго цивілізованого колонізатора».

Від таких ідейних «вивертів» відгонить потужним комплексом меншовартості, який і схожий на пост-колоніальний синдром. Виходить, в українській історії були «добрі» колонізатори (Велике Князівство Литовське, Річ Посполита, Габсбурги, Чехословаччина) і «злі» колонізатори (Романови, нацисти, більшовики). Перші творили добро – розвивали інфраструктуру, давали поштовхи до розвитку культури, а другі – лише вбивали та організували конвеєри геноцидів через покоління. Це нагадує історичний анекдот часів визвольних змагань 1917–1923 рр., коли українські діячі жартували, що варто негайно оголосити війну Великобританії, щоб вона нас після цього окупувала і навела порядок.

Курка чи яйце?

Якщо Російську імперію створив Феофан Прокопович і умовна «Могилянка», то як ви пояснюєте стрімку експансію спочатку Московського князівства, потім царства, починаючи з кінця XV ст., якщо дослідники відзначають вплив українських терен на московську культуру лише з XVII ст.? «Грецька інтрига» колишніх візантійців? Але який реальний вплив був у текстів грецьких авторів XV ст. на світогляд і політику спочатку Великого князівства, а потім і царства? Чи знав їх взагалі хтось крім кількох переписувачів-ченців? Якщо Російська імперія у різних її втіленнях – це проєкт створений вихідцями з українських терен, як пояснити переслідування культури, зокрема української, на цих землях?

Тут я ступаю на крихкий лід, бо не є фахівцем у ранньомодерній історії і можу судити лише по окремим працям щодо цього періоду. Агресивний експансіоністський проєкт на теренах сучасної Росії почав реалізовуватися московськими елітами з останньої третини XV ст. як наслідок поєднання цілого ряду різноманітних факторів. Перше, московське князівство в середині

XV ст. мало свій аналог «війни Троян»», внаслідок якої московські еліти дійшли до консенсусу про необхідність «сильної влади», якщо не *de facto*, то хоча б *de jure*, як стержня в політичній картині світу. Зрештою не стільки мала значення реальна особистість правителя, скільки вибудована система ритуалів та ієрархії, метою якої було збалансувати протиріччя між боярськими кланами. Важко назвати це унікальним винаходом москвитів, адже подібне було і в європейських монархіях, згадати хоча б класичну працю Ернста Канторовича «Два тіла короля». На це ідеологічно наклалися падіння Константинополя, одруження московського князя Івана III на доньці останнього візантійського імператора Софії Палеолог, що додавало «формальної» легітимності територіальним амбіціям московського правителя.

Історія концепту «Москва – Третій Рим» (що має не стільки грецьке, скільки болгарське походження, однак його реальний вплив на політику московських князів, а пізніше царів, складно визначити. І серйозно до цього ніхто із сусідніх правителів не ставився.

А ось що дійсно сприяло потужній експансії Московського князівства, а потім царства, так це ліквідація князівств на теренах Русі у складі Великого князівства Литовського. «Реформа», що звелася до скасування князівського «двору», який був тодішнім аналогом місцевого Генштабу, значною мірою підірвала обороноздатність руських терен перед москвитами, а головне – був втрачений інструмент впливу на альтернативні проєкти Русі. Як наслідок, русини з Великого князівства Литовського так і не змогли нічого зробити з поглинанням Москвою Пскова, Твері і – найголовніше – Новгороду, після яких настала черга сучасних білоруських та українських терен.

До середини XVII ст. московські правителі апелювали лише до династійного «права» на терени, де княжили Рюриковичі, однак після смерті царя Фьодора, сина Івана IV, у 1598 р., це апелювання втратило силу. Саме після Переяславської ради 1654 р. фіксується потужний

вплив вихідців з українських теренів на Московську державу, що проявилось у реформах Никона, а пізніше – під час правління Петра I. Час від кінця XVII ст. і до кінця XVIII ст., був піком українського впливу на російський модерний імперський проєкт. І саме російський модерний проєкт був творений під керівництвом (чи в дискусії) з вихідцями з українських земель. Не буду зупинятися тут на таких поста-тях як Безбородько, Завадовський, Кочубей, які досягли вершини імперської дворянської ієрархії (про все це написав Девід Сондерс в чудовій книзі «The Ukrainian Impact on Russian Culture 1750–1850»).

Що ж стається далі? Як зазначив в інтерв'ю «Медузі» Ярослав Грицак, українці починали як шотландці в Британській імперії, а закінчили як ірландці. Себто, були співтворцями імперії на початках, а закінчили як підпільні інсургенти. Еліти включилися в імперський проєкт і досягли значного успіху, тим часом справи вдома ставали тим далі, тим більше кепськими. Російське відчуття «народності» виникло, як показав Сондерс, у рефлексії над малоросійською тематикою, однак реакція імперської влади від середини століття, значне обмеження української культури не лише призупинили зародження українського проєкту, відтермінувавши його практично аж до Першої світової війни, але й не дали сформуватися власне російському проєкту. Останньому потрібен був Інший для кристалізації та самоусвідомлення. Намагаючись зробити з «малоросів» своїх, російські інтелектуали позбавили себе можливості чіткого визначення, хто власне є тими самими «російськими» своїми. Як наслідок, зазначає Роман Шпорлюк, російська нація так і не сформувалася, і, попри загальні стереотипи, з усіх національних питань саме російське найбільше доклалося до розпаду СРСР, а не українське чи країн Прибалтики.

Суб'єктність або Чи існував український імперіалізм

Теорія колоніалізму йде пліч-о-пліч з концептом імперії. Адже, якщо якась суспільно-державна

єдність має колонію, то це вже підпадає під визначення імперії. Український історик Станіслав Кульчицький дає таке визначення: «Імперій» (від лат. *imperium* – влада, панування) в історичній літературі вживають на позначення державних утворень, до складу яких входили інкорпоровані ними колишні самостійні держави та бездержавні території, а верховна влада, як правило, належала імператорові».

Візантійська спадщина, гадаюча та дійсна, була об'єктом наслідування та боротьби між різними спадкоємцями зі Східної та Південної Європи, і довгий час Київське християнство в цій боротьбі не пасло задніх. Якщо глянути на питання з точки зору «орієнталізму» та «цивілізаційних місій», українці теж постають часто суб'єктами цих процесів. Як переконливо показала талановита польська дослідниця Ельжбета Квєчинська, ідея «цивілізаційної місії» з'являється як концепт *culture transfer*, запозичений польськими авторами у німецьких колег. Німецькі автори середини XIX ст. від Гегеля й далі, вважаючи німців «історичною нацією», стверджували, що вони несуть в Центральній-Східній Європі місію принесення цивілізації (такий собі ранній аналог «місії білої людини»). Поляки перехопили цю тезу, і почали вживати вже в контексті, що вони несуть цивілізацію на Східні кресли відсталим росіянам та українцям. Українські діячі (Антонівич, Грушевський, Липинський) підхопили цю ідею в поляків, і почали позиціонувати себе носіями цивілізації по відношенню вже до росіян на українських теренах загалом і в басейні Причорномор'я зокрема. В цій ієрархії орієнтальних уявлень і національних комплексів росіяни опинились на найнижчій сходинці як «останні варвари».

Відгомін цієї ідеї можемо зустріти в середині XX ст. в «Чорноморській доктрині» Юрія Липи, який вважав, що на цивілізаційній вісі Північ – Південь українці мають роль «цивілізаторів» Півдня та принесення високої культури, зокрема й росіянам. У міжвоєнний час російський інтелектуал-євразієць князь Ніколай Трубецькой у статті «К украинской проблеме» (1928)

стверджував, що вплив української культури на модерну російську був визначальним, ба навіть більше – фактично московську народну та високу культуру було знищено та замінено на всеросійську імперську. Отже, українці були не лише «об'єктом», але й суб'єктом. Тобто, вже не лише «тубільці», але й потенційні колонізатори?

Чудовою ілюстрацією до цього є політичний трилер «Серые волки» (1993). Фільм про те, як скидали Хрущова в 1964 р. Це один (і напевно єдиний) з найцікавіших фільмів про партапарат в СРСР, де Леонід Брежнев не поданий карикатурно. Крім того, якщо уважно глянути на контекст картини, то й українців бачиш не лише в категорії «вічної жертви», але й суб'єкта-гравця в імперських процесах, і нашу історію розумієш інакше. Український слід іде фоном через весь фільм. Позбавився Хрущова в першу чергу «український клан» – партноменклатурні кадри з УРСР, яких він у свій час підняв і приблизив (той же Підгірний, Шелест, Семичастний й ін.). Фільм дуже незручний з погляду звичних штампів. Показує, як відбувся ідеологічний злам в радянських елітах. Фактично, єдині хто у фільмі ще в щось вірять – це старий професор Історик і молодий спецслужбіст Контррозвідник. Вони виглядають як останні ідеалісти. Решту цікавить вже виключно влада. І наостанок – захоплива деталь фільму: Хрущов, дізнавшись про змову, розмірковує, чи не підняти війська проти змовників (тобто чи починати громадянську війну). Міноборони і Генштаб вже давно на боці змовників, і єдині війська, готові збройно виступити на боці Хрущова – Київський військовий округ на чолі з українцем, тоді ще генералом, Петром Кошовим. Тому у фільмі одні українці скидають Хрущова, а інші – залишаються останніми «роялістами». Протягом наступних років Брежнев, виходець зі знаменитого «дніпропетровського клану», добре засвоївши урок, що в першу чергу потрібно знищити тих, хто привів тебе до влади, і собі поступово прибере український клан. Після того, як Петро Шелест наполіг на введенні радян-

ських військ під час Празької весни 1968 р., вказавши на небезпеку від поширень ідей «соціалізму з людським обличчям» на терени УРСР, Брежнев зрозумів, що сила українського клану в політичній ієрархії СРСР продовжує зростати. На початку 1970-х відбувається хвиля репресій, яка затопче культурний підйом українських шістдесятників і прагнення до все більшої політичної автономії української партноменклатури.

Щоб що?

А зараз відійдемо від академічної історіографії і підійдемо до проблематики з аспекту нашої візії майбутнього та українського мітодизайну. Почну з мітодизайну. Класичні історики буквально вернуть носа при слові «міт». Однак мені тут ближча позиція Ярослава Грицака, який, будучи публічним інтелектуалом, вже багато років повторює: «деконструкція без відповідальності». Історики-дослідники які «розвінчують» міт, мають розуміти, що колективні уявлення, колективна пам'ять не можуть знаходитися у вакуумі, і якщо ми звідти щось забираємо, ми забор'язані поставити натомість інше.

Чи допомагають нам колоніальні студії в мітодизайні? Коротка відповідь – ні. Українська історія зводиться до образу «тубільців», яких в кращому випадку «цивілізують» «добрі» колонізатори, а в гіршому – пригноблюють «злі». Це означає, що українці перестають бути суб'єктами своєї історії. А якщо ти не суб'єкт, то не несеш жодної відповідальності за минуле своєї землі (за майбутнє теж).

Без відчуття суб'єктності серед українських громадян неможливо говорити про побудову якогось нового типу суспільства чи цивілізації, чи на нижчих рівнях про боротьбу з корупцією та зміною економічної моделі держави, адже на чергових виборах більшість скаже: «А що можу зробити я?» Це прямий наслідок колоніального, точніше постколоніального, дискурсу. Тобто, крім слабкої вторинної вигоди – самовиправдовування у будь-якій ситуації, складно зрозуміти, як такий підхід до минулого може Україні генерувати нові ідеї

та нові типи держави. А без цього не вловити, на що наша ставка в міжнародному розподілі праці – хіба лише на «фронтирний форпост», який буде постачати ландскнехтів для Заходу? Не думаю, що більшість українців бажать такої долі своїм дітям і онукам.

Можливо, ми отримаємо бонуси на міжнародній арені, використовуючи постколоніальний дискурс? Теж сумнівно. 2022-й показав, що країни Заходу радше приймають до себе біженців з України, ніж з арабських чи африканських країн. Тому спроба подати себе сучасному глобальному «Півдню» як «білих тубільців – східноєвропейських жертв колоніалізму» виглядає дуже наївною. Крім того, нашими основними партнерами, від яких ми залежимо майже повністю, є країни ЄС та США, а не колишні країни «Третього світу». Антиколоніальна риторика є ключовим дискурсом для країн БРІКС, а не для держав НАТО чи ЄС. Апелюючи до постколоніалізму, ми дискурсивно ніби «солідаризуємося» з анти-західними країнами Півдня. Тим часом в Європі, західна частина якої сприймає Росію як частину Заходу та потенційного партнера, розповідаємо всім про російський імперіалізм. Така інтелектуальна «шизофренія» нагадує «багатовекторність» часів Леоніда Кучми, і результат буде подібним.

Підсумовуючи, скажемо, що теорія колоніалізму має проблематичний евристичний потенціал для дослідників загалом; сприяє нівелюванню особистої та колективної суб'єктності та відповідальності в осмисленні українцями минулого; не дає ніяких вагомих переваг для реформування країни, не допомагає у виробленні образу майбутнього. «Постколонія» завжди буде «відштовхуватись від метрополії». В нашому минулому були періоди безжалюсної експлуатації з боку Москви та інших центрів, але були періоди суб'єктності і творення власних проєктів. Коли ми на себе теперішніх приймемо відповідальність за все, що було на наших землях протягом тисячоліть історії, тоді не за горами час, коли приймемо на себе відповідальність за майбутнє наших нащадків.

Червень 2024. Постаті

Олександр МІХНО,
директор Педагогічного
музею України,
доктор педагогічних наук,
провідний науковий
співробітник ДНПБ України
імені В.О. Сухомлинського

175 років від дня народження Олени Пчілки (Ольга Петрівна Косач, уроджена Драгоманова; 1849–1930), української письменниці, педагогині-просвітниці

Народилася 29 червня 1849 в містечку Гадяч на Полтавщині в родині небагатого поміщика Петра Драгоманова. Початкову освіту отримала вдома. 1866 закінчила Київський зразковий пансіон шляхетних дівчат. Влітку 1868 разом з чоловіком виїхали на Волинь до місця служби Петра Косача у містечко Звягель. 25 лютого 1871 тут народилася дочка Лариса, яка ввійшла в світову літературу як Леся Українка. Сім'я Косачів виростила двох синів і чотирьох доньок. Ольга Петрівна була для них чудовою педагогинєю-наставницею, дала їм різнобічні знання, багато зробила для розвитку їхніх здібностей. У травні 1882 сім'я Косачів переїхала в село Колодяжне на Ковельщині, яке відтоді стало їх домішкою. Тут почалася активна художня творчість і видавнича діяльність Олени Пчілки: з

1883 її твори постійно друкували у львівському журналі «Зоря», в 1884 опубліковано першу поему «Козачка Олена» в альманасі «Рада», у 1886 видано збірку поетичних творів «Думки-мережанки». Разом з письменницею Наталею Кобринською видала альманах жінок-письменниць «Перший вінок» (1887).

У 1895 родина Косачів переїхала на постійне проживання до Києва, де Олена Пчілка заступила журнал «Рідний край». У 1908 почала видавати додаток до нього «Молода Україна», єдиний на той час український дитячий журнал.

Вбачаючи своє покликання у просвітницько-виховній роботі, виявила себе і як дитяча письменниця, авторка книг для молодших читачів – «Зелений Гай. Віршики й казки з малюнками для дітей» (1914), «Байки. Для сім'ї та школи» (1918), «Дві п'єски для дитячого театру» (1919) й ін.

Брала активну участь у культурно-громадській діяльності: співзасновниця літературного гуртка «Плеяда», членкиня київської «Просвіти», засновниця і членкиня правління «Українського клубу» та клубу «Родина».

Початок ХХ ст. приніс Олені Пчілці тяжкі особисті втрати – смерть сина Михайла (1903), чоловіка (1909), Лесі Українки (1913). Олена Пчілка переїхала до Гадяча (1913), згодом – у Могилів-Подільський (1920). У 1924 повернулася до Києва, де їй було запропоновано роботу в Академії Наук, обрано членом-кореспондентом Української Академії Наук. Працюючи в Історично-філологічному відділі УАН, займалася етнографічними розвідками, писала спогади (їй належать спогади про М. Старицького, М. Лисенка, М. Драгоманова, статті та нариси про Т. Шевченка, С. Гребінку, Д. Яворницького, Б. Грінченка та ін.).

Померла 4 жовтня 1930. Похована на Байковому цвинтарі.

130 років від дня народження Володимира Січинського (1894–1962), українського мистецтвознавця, архітектора, педагога

Народився 24 червня 1894 у Кам'янці-Подільському. В 1905–12 навчався у Кам'янецькому технічному середньому училищі. Напередодні Першої світової війни (1912) вступив до Інституту цивільних інженерів у Санкт-Петербурзі. 1917 завершив навчання і повернувся в Україну. Спочатку подався до Києва та влаштувався асистентом однієї з кафедр Архітектурного інституту. Однак невдовзі у зв'язку з наступом більшовиків на Київ, змушений переїхати до рідного Кам'янця-Подільського.

У 1918 В. Січинський викладав у новоствореній кам'янецькій Українській гімназії, а також очолював Шкільний будівельний відділ Подільської губернської управи Міністерства внутрішніх справ Української Народної Республіки. Крім того, його обирали секретарем Подільського товариства «Просвіта». 1919 Міністерство закордонних справ призначило Січинського кур'єром Української республіканської капели, разом з якою він подорожує містами Чехословаччини, Австрії, Швейцарії, Франції, Англії, Бельгії, Голландії та Німеччини. 1920 капела розпалася на групи. Разом з однією з таких груп В. Січинський вирушив до Закарпаття. З часом повернувся до Кам'янця-Подільського, проте захоплення міста більшовиками змусило його виїхати до Львова.

Протягом 1923–45 В. Січинський мешкав у Празі, де був доцентом Українського педаго-

гічного інституту, а також 1923–26 навчався у Празькому університеті. В 1934–42 обіймав посаду голови Українського товариства прихильників книги у Празі, а з 1940 – професора Українського вільного університету. 1938 побачила світ праця «Чужинці про Україну. Вибір з описів і подорожей по Україні та інших писань про чужинців про Україну за десять століть». Це була перша і досить вдала спроба у вітчизняній і зарубіжній історіографії систематизувати писемні свідчення про Україну, які залишили іноземні вчені, послі, державні й церковні діячі, письменники й мандрівники протягом Х – середини ХІХ ст. У Празі В. Січинський викладав у гімназії та у вищих різних предметах (всесвітня й українська історія, географія, образотворче мистецтво, теорія мистецтва). Пізніше переїхав до Німеччини, а з 1949 – до Нью-Йорка.

Як архітектор В. Січинський шукав органічного зв'язку між новими засобами будівництва та українськими стилями минулого, особливо княжої доби і бароко. За його проектами побудовано муровану церкву в Михайлівцях, дерев'яну церкву в Комарниках (обидві – Пряшівщина, Словаччина), храм у Виппені біля Нью-Йорку, у Порто-Уніон (Бразилія), православний собор у Монреалі та ін.

Помер 25 червня 1962. Похований на українському православному цвинтарі святого Андрія у Саут-Баунд-Брук, штат Нью-Джерсі (США).

90 років від дня народження Мирослава Стельмаховича (1934–1998), українського педагога, фахівця з етнопедагогіки, дійсного члена НАПН України (1992)

Народився 25 червня 1934 у с. Уличне на Львівщині. Закінчив філологічний факультет Дрогобицького педагогічного інституту імені Івана Франка (1957). У 1957–60 працював інспектором Турківського району (Львівська обл.), заступником директора Великокам'янської восьмирічної школи Коломийського району на Івано-Франківщині (1960), директором сільських восьмирічних шкіл у с. Жуків Тлумацького району (1961–65) та в с. Великий Ключів Коломийського району Івано-Франківської області (1965–68). Далі навчався в аспірантурі Науково-дослідного інституту педагогіки й 1970 захистив кандидатську дисертацію на тему «Розвиток усного мовлення учнів при вивченні фонетики й морфології у середній школі».

З 1969 – викладач кафедри педагогіки і психології Івано-Франківського педагогічного інституту імені Василя Стефаника. Після захисту докторської дисертації «Традиції й нові тенденції в розвитку родинної етнопедогогії українського народу» (1990) очолював кафедру українознавства Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. В 1992 обраний дійсним членом (академіком) Академії педагогічних наук України. В останні роки життя керував кафедрою Коломийського індустріально-педагогічного технікуму (1997–98), залишаючись одночасно професором Прикарпатського університету.

Мирославу Стельмаховичу належить визначна роль у дослідженні української етнопедогогії та родинного виховання. У книзі «Народна педагогіка» (1985) він розкрив сутність народного педагогічного впливу, його ідеали, традиції, зв'язок з історією і культурою. В 1988 започаткував рух за відродження й розвиток автентичної української педагогіки та шкільництва на засадах національної педагогічної культури, а також вивчення українського народознавства в школі.

Розуміючи, що основним рушієм відродження та створення якісно нової національної системи освіти є педагоги, М. Стельмахович багато уваги приділяв теорії і практиці підготовки майбутніх учителів у статтях, які публікували такі часописи, як «Українська мова та література в школі», «Початкова школа», «Радянська школа», а також газети «Освіта», «Народознавство», «Педагогічна газета».

Автор понад 300 наукових праць з педагогіки, історії української освіти, етнопедогогії, українознавства, теорії і практики національного виховання, методики викладання української мови у школі, української родинної педагогіки, родинознавства. Автор і співавтор важливих у педагогічній науці концепцій: «Педагогіка народознавства» (1990), «Дошкільне виховання в Україні» (1993), «Шляхи гуманізації педагогічної науки в Україні» (1997).

Помер 23 квітня 1998. Похований у рідному селі Уличне.

140 років від дня народження Петра Петерсена (Peter Petersen; 1884-1952), німецького педагога, творця «Єна-плану»

Народився 26 червня 1884 у с. Гросенвіє в багатодітній селянській родині. Закінчив сільську школу (1896), гімназію в м. Фленсбург (1904). Вищу освіту здобув в університетах Лейпцига, Кіля, Копенгагена і Позена (нині Познань). 1908 захистив магістерську дисертацію «Ідея розвитку у філософії В. Вундта», а 1920 здобув ступінь доктора філософії та педагогіки за роботу «Історія аристотелівської філософії в протестант-

ській Німеччині». У 1920–23 викладав філософію і педагогіку в Гамбурзькому університеті, з 1923 працював у Єнському університеті. Одночасно проводив широку експериментальну роботу в школах і дитячих садках. 1920 став членом ради реального школи в м. Вінтерхуде. У 1920–21 очолював цей навчальний заклад, реформував його в «шкільне співтовариство» під назвою «Вінтерхуде», куди входило кілька початкових шкіл.

Петерсен – прихильник організації єдиного виховання і навчання для всіх верств населення, що було для того часу проявом соціальної сміливості та демократизму. Спільно з дружиною Ельзою Мюллер (Петерсен; 1891–1968) заклав теоретичні засади нового напрямку в організації педагогічного процесу, в якому вирішальне значення відводиться активній самостійній діяльності дітей та їхній соціалізації.

У 1927 на IV Міжнародному конгресі «Всесвітньої спілки за оновлення освіти» у м. Локарно (Швейцарія) представив свою освітню концепцію, розроблену в дусі ідей німецької «реформаторської педагогіки». Саме з цього часу веде відлік його педагогічна модель школи «Єна-план-шULE». З метою поширення своїх ідей Петерсен вів інтенсивну лекторську діяльність за межами Німеччини: у США (1928), Чилі (1929), Великій Британії (1930), Південно-Африканському Союзу (нині ПАР; 1937) й інших країнах.

З приходом до влади націонал-соціалістів (1933) залишив роботу в Єнському університеті. Після закінчення Другої світової війни, у 1945–48, очолював заснований ним соціально-педагогічний факультет Єнського університету.

Петерсен відкидав поділ навчання на окремі навчальні предмети, вказуючи, що навколишній світ являє собою єдине ціле. Розглядав «навчальне поле життя» як «світ ситуацій», що створюють для дітей певні проблеми і природно спону-

кають до їх вивчення. Вважав, що турбота про забезпечення необхідного мінімуму знань має поєднуватися із системною роботою, спрямованою на загальний розвиток дитини та підготовку її до орієнтування в навколишньому середовищі. Навчання вважав вторинним процесом, підпорядкованим головному – виховній ідеї шкільної громади.

Відкидав класно-урочну систему з жорсткою регламентацією режиму дня, суворою дисципліною і субординацією у відносинах між учнями і вчителями, замінивши її т. зв. виховною громадою, в основі якої – тісна взаємодія учнів, учителів і батьків, повага до особистості дитини і визнання її свободи і самостійності. Замість класів у школі, що працює відповідно до «Єна-плану», – чотири різновікові групи, так звані штамм-групи, чисельністю 30-40 осіб, у яких старші учні виступають як опікуни, помічники молодших. У щоденному розкладі шкіл передбачено заняття «штамм-група» (Stammgruppe), на якому зустрічаються діти різного віку і в результаті спілкування отримують навички спільної роботи. Виступав проти оцінок і випускних атестатів, які, на його думку, створюють неправильну мотивацію до навчання. Водночас визнавав, що дитина схильна до оцінювання. Тож у школах, що працюють за технологією «Єна-план», усі роботи дітей виставляються на публічний огляд і оцінюються учнями (взаємно), а також викладачами та відвідувачами школи.

З 1920–30-х ідей Петерсена почали активно впроваджувати у школах Німеччини. Його книга «Єна-план-школа» (1927) витримала близько 100 видань. У різних модифікаціях «Єна-план» застосовується в деяких школах ФРН, Нідерландів, Бельгії, Австрії та ін.

Помер 21 березня 1952 у Єні після тривалої хвороби. Похований у рідному селі Гросенвіє.

Генетичний код українця

23 травня у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії відбулася науково-практична конференція «Наукова спадщина Миколи Дарманського у розвитку освіти України», що розпочалася піснею Б. Лятошинського на вірші М. Рильського «Слава тим, хто прагне волі». У виконанні хорової капели імені Віктора Толстих прозвучали проникливі рядки поета:

**Слава тому, хто шляхами,
Вже протертими, не йде,
А між скелями й тернами
Новий, кращий шлях кладе.**

Саме таким згадують колеги Миколи Миколайовича Дарманського, заради вшанування пам'яті якого зібралася цього дня управлінська й науково-педагогічна еліта України. Більшість з присутніх особисто знали Миколу Миколайовича як справжнього українця, – зодного подільської освіти, першого ректора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, науковця, сонцяєйну людину.

Гості конференції взяли участь у майстер-класі щорічного фольклорного дійства «А вже весна...», започаткованому понад 25 років тому Миколою Дарманським та Галиною Яківчук.

Модераторами пленарної частини конференції стали академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України **Нелля Ничкало**, ректор ХГПА **Інна Шоробура** і доцент кафедри української мови і літератури ХГПА **Валентина Кришук**.

З вітальним словом виступила начальник Управління інформаційної діяльно-

сті та комунікації з громадськістю Хмельницької обласної військової адміністрації **Інна Михайлова** і радник заступника начальника обласної військової адміністрації (з питань освіти) **Олександр Пунда**. Представники адміністрації наголосили на винятковій ролі Миколи Дарманського у розвитку освіти регіону.

На думку академіка НАПН України Неллі Ничкало стрижнем Миколи Дарманського був український характер, глибинна любов до рідної землі, високі освітянські цілі разом з інтелектуальністю – визначенням сучасних підходів до поетапної реалізації реформ з урахуванням попереднього досвіду, традиції та нових потреб, викликів і загроз.

На науково-практичній конференції відбулася презентація монографії «Наукова спадщина Миколи Дарманського у розвитку освіти України» (див. про книгу «ОіС», № 2-3 (71-72), 2024 – ред.). Під час презентації з вітальним словом виступив

видавець монографії **Юрій Любченко**.

Миколу Миколайовича справедливо згадують як освітнього реформатора. За сім років на посаді завідувача міського відділу народної освіти у місті Кам'янець-Подільський було зведено чотири школи, введено в експлуатацію дев'ять закладів дошкільної освіти, відкрито навчально-виробничий комбінат. На посаді очільника управління освіти Хмельницької області йому вдалося значно розширити мережу закладів освіти. Було побудовано 60 нових дитячих садків та 86 шкіл.

Багато зусиль Микола Дарманський приділяв розвитку вищої освіти регіону. Він відстояв збереження Хмельницького технологічного інституту побутового об-

слуговування (нині – Хмельницький національний університет), сприяв відкриттю на базі артилерійського командного училища Інституту прикордонних військ (нині – Національна Академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького). Тоді ж було засновано заклади вищої освіти приватної форми власності. Також ним було відстоєно позицію автономного функціонування університетів Кам'янець-Подільського (педагогічного та сільськогосподарського). За його сприяння відкрито Інститут регіонального управління та права, реорганізовано Хмельницьке педагогічне училище.

Ідеї, які сповідував Микола Миколайович, – це виховання високоосвічених, духовно багатих, професійно підготовлених педагогів. За його підтримки було створено художні колективи, які згодом стали народними (Народна академічна хорова капела, Народний ансамбль пісні і танцю «Співуче джерело», Народний аматорський колектив «Подільські музики», «Проскурівський модерн»).

Про Миколу Дарманського як управлінця й педагога зазначили у виступах почесні гості – президент Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, голова Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України **Юрій Телячий**; завідувач кафедри права та публічного адміністрування Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту **Віталій Олуйко**; заслужений працівник освіти **Алла Буданцева**.

Ірина ДАРМАНСЬКА,
декан факультету початкової
освіти
та філології ХГПА,
доктор педагогічних наук, доцент

Психологічні виміри колективної травми: історико-політичний контекст

Рецензія на книгу «Горностай, Павло. Психологія колективних травм: монографія. Кропивницький : ІМЕКС-ЛТД, 2023. 336 с.» <https://lib.iitta.gov.ua/738684/>

Наслідки агресії РФ проти України, що наразі триває, ще належить оцінити згодом, але вже зараз очевидно, що її вплив на національну ідентичність буде чи не більший, ніж попередніх руйнівних подій. Війна травмує мільйони, фактично – все суспільство. Через це проблема колективної травми набуває великої значущості і ставить перед науковими спільнотами психологів, педагогів, соціологів важливі завдання на майбутні роки: допомога в подоланні наслідків травм і соціальна адаптація як окремих осіб, так і українського суспільства загалом.

Представлена монографія детально аналізує психологічні механізми колективних травм. Автором запропоновано модель ставлення соціальної групи до колективної травми, що базується на дихоміях «активність–пасивність» і «миролюбність–агресивність» та принципі тяжкості колективного травмування як методологічної рамці дослідження. Цей підхід дозволив детально дослідити численні аспекти функціонування соціальних груп, які переживали колективні травми. Важливим здобутком автора є оцінювання тяжкості колективної травми за рівнями її значущості, справедливості, активності та переживання.

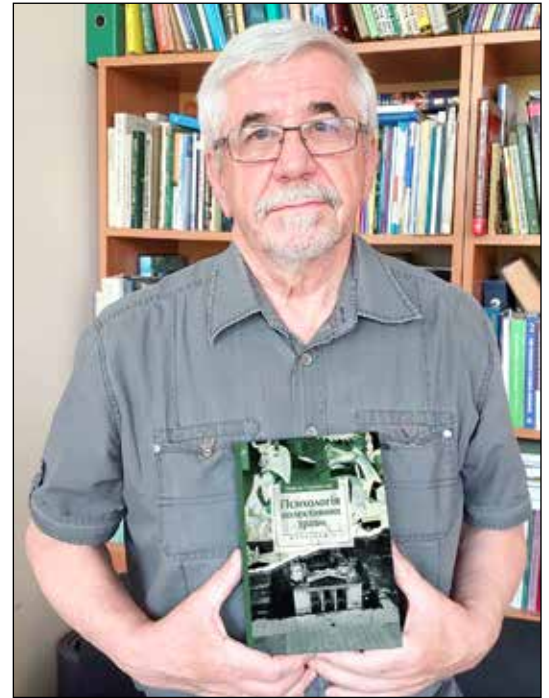
Надзвичайно актуальною для вивчення сьогочасного інформаційного простору стала авторська концепція психології інформаційних травм, які розглядаються не тільки як самостійне явище, але і як складники розвитку будь-яких колективних травм і їх поширення в просторі та часі. Автор з'ясовує тісні внутрішні зв'язки інформаційних травм, інформаційної безпеки та кризи інформаційно-

го суспільства, відомої під назвою «концепція постправди». Колективна травма як феномен соціальної психіки позиціонується автором як неопрацьований травмівний досвід, який отримують великі соціальні групи, та який стає змістом їх групового несвідомого.

У контексті групової психіки проаналізовано феномени групової ідентичності, менталітету соціальних груп, колективної (історичної) пам'яті. Наприклад, історичні травми трактуються як розриви наступності історичної пам'яті групи. З цих позицій проаналізовано найпоширеніші політичні та історичні міфи, які тиражуються імперською ідеологією, та їх безпосередній вплив на історичні колективні травми України. В контексті міжгрупових взаємодій автор досліджує тоталітарні ідеології, зокрема гібридні на кшталт путінізму, та їх роль у виникненні колективних травм.

Автор аналізує численні колективні травми з історії людства, зокрема – ті, що мали місце в Україні в різні періоди її історії. Основну увагу приділено травмам геноциду Голодомору та російсько-української війни, зокрема – ролі інформаційної блокади Голодомору як чинника вторинної травматизації, або інформаційно-психологічного геноциду у авторській термінології. Ще одним важливим науковим здобутком є аналіз специфічних групових травм агресора, недостатньо вивчених у сучасній психології.

Традиційна проблематика міжпоколінної передачі травмівного досвіду соціальних груп суттєво доповнена такими авторськими концепціями як захисна поведінка групи в умовах колективної травматизації та циклічна повторюваність історичних травм. Це додає нові цінні дані щодо закономірностей утворення та поширення колективних травм у світі.

У монографії подано широкий історичний огляд суспільних практик долавання наслідків травматизації та різноманітних психологічних, психотерапевтичних та інших методів і засобів для роботи з травмованими індивідами та групами. Особливої уваги приділено таким методам дії як психодрама та соціодрама, які мають надзвичайно високий потенціал для роботи з колективними травмами, зокрема їх безпосередніми та довготривалими наслідками, що охоплюють декілька поколінь.

Проаналізовано також проблемні питання політики, дипломатії, суспільної практики, громадської думки та інших важливих сфер сучасної цивілізації, пов'язаних з колективними травмами. За переконанням автора, їх розв'язання стане суттєвим внеском у вдосконалення принципів міжнародної безпеки, профілактики конфліктів між глобальними соціальними групами та відповідного зменшення ризиків виникнення колективних травм.

Олег СТАРОВОЙТЕНКО,
старший науковий співробітник
Інституту соціальної
та політичної психології
НАПН України

